

SEMENNÛDÎ'DE NEFİS MERTEBELERİ

Mehmet Şirin AYIŞ*

Özet

Tasavvufun hedeflerinden bir tanesi de insanın ruhunu terbiye etmektir. İnsanın nefsi terbiye olmadan da insanın ruhen olgunlaşması mümkün değildir. Bu amaçla sûfî şahsiyetler nefsi yedi mertebeye ayırarak, nefis terbiye metotları geliştirmişler. Önemine binaen bazen nefis mertebeleri ile ilgili müstakil eserler yazıldığı gibi bazen de bu konu, herhangi bir kitabın bir bölümü olarak ele alınmıştır.

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî de tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgiler verdiği eserlerinde nefis terbiyesi ile ilgili konularda nefsânî tarikat yolunun metodlarını ele alır. Bu metodu esas alan Semennûdî, nefsi, emmâre, levvâme, mülhime, mutmâinne, raziyye, marziyye ve kâmile olarak yedi sınıfa ayırır, bu yedi mertebenin her birisinde nefsin seyri, âlemi, mahalli, hali, vâridi, askerleri gibi hususlar ile ilgili bilgiler verir.

Anahtar Kelimeler: Semennûdî, Tarikat, Nefis, Nefis Mertebeleri.

Self Stages in Semennûdî

Abstract

One of the purpose of mysticism is to edify the soul. It is not possible the maturation of human spiritually without his self being trained. For this purpose, sofi personalities developed self-training

* Dr., Müftü Yardımcısı, Erzurum İl Müftülüğü (msirinayis@hotmail.com)

methods by dividing the self into seven stages. Considering the importance of this issue, as sometimes autonomous works were written about self stages, sometimes this issue was discussed in a section of any book.

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî also deals with the methods of sensual cult road concerned with the issues of self-training in his works in which he gives important information about the rules and conventions of cult. Based on this method, Semennûdî divides self into seven category such as ammara, levv, mulheim, mutmainn, raziyy, marziyy and kamile and gives information in each one of these stages about issues such as self's course, booze, local, state, vari and military.

Key Words: Semennûdî, Cult, Self, Self Stages.

Giriş

Nefis, sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi anlamlara gelir.¹ Tasavvufta ise, mahiyeti, birliği, cisim ve cevher oluşu, kadîm ve hâdis oluşu, evvel veya sonra yaratılışı gibi hususlardan daha çok, zaafı, hileleri, kötülükleri, hastalıkları, bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerinden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla tasavvufta nefis denilince, şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden nefis anlaşılır.²

Mutasavvıflara göre, insanın nefisini bilmesi, gazap, haset, kibir, kin, şehvet, riya, gaflet, dünya sevgisi, ahiret sevgisi gibi nefsin tabiat ve heveslerinden ne kadar kınanmış ahlak varsa, bunların tamamını bırakarak kendini temizlemek, bunların yerine İslam'ın emrettiği ve uygun gördüğü güzel ahlaklar ile ahlaklanmasıdır. Bir insan kötü

¹ Râgıb el-İşfahânî, *el-Müfredât, Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007, s. 1472.

² Süleyman Uludağ, “NEFİS”, *DİA.*, TDV. Yay., İstanbul 2006, XXXII, 526-529; Nefs kelimesinin Kur'an'da kullanımlarıyla ilgili bkz., Ahmed Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

huylarını bırakıp iyi huylar edinirse, kendi nefsinde yok olup, Hakk'ın sıfatları ile vasıflanmış olur. Dünya ve ahiret muhabbetini bırakarak, gönlünde Hakk'ın fikrinden başka bir fikir ve O'nun muhabbetinden başka bir muhabbet koymaz. Böylece kendi nefsinin külli olanda yok ederek kendisinin ve bütün yaratılmışların Allah'ın zatının denizinde fani olduğunu bilir. Hakk'ın her şeyi kuşattığını anlar. Eşyanın faniliğini ve Hakk'ın bakiliğini anlar. Evvel, ahir, zahir ve batının Hakk olduğunu görür. Böylece “*Hangi tarafa yönelirseniz Allah'ın yüzü oradadır*”³ ayetinin hakikati meydana çıkar.⁴

Tasavvuf, bir ilim olduğu kadar aynı zamanda bir hâl ve eğitim işidir. Bu sebeple gerek ferdî, gerekse toplumsal hayatta derin izler bırakan önemli müesseseler kurmuştur. Bu müesseselerden biri de, hedefi insan ruhunu terbiye etmek ve insanı dış dünyanın etkisinden kurtarıp, kendi iç âlemine yönlendirerek, insanı kendi içindeki mutlak hakikate ulaştırmak olan tarikatlardır. Zira insan, Cenab-ı Hakk'ın cemâl ve celâl sıfatlarının müştereken tecelli ettiği bir varlıktır. Cemâl sıfatı ruhta, celâl sıfatı nefiste tecelli eder. Nefis ve ruh insanın vücûd mülkünde hükümrânlık sevdasında bulunan iki ayrı sultan gibidir. Tarikatların gayesi ise, insanın vücûd mülkünde ruhu hâkim kılmak, nefsi ona esir etmektir. Yani nefsi, ahlak-ı zemîmeden kurtarıp, ruhu “elest bezmi”nde verdiği ahde muvafık şekilde sultan etmektir. İşte bu gayenin tahakkuku için tarikatlarda birtakım usûl ve esaslar vaz edilmiştir. Bu metodların, ya da usûl ve esasların farklılık durumlarına göre tarikatlar iki guruba ayrılır. Birincisi rûhanî, ikincisi ise nefsanî tarikatlardır. Rûhanî tarikatlarda nefse çile çektirme yoktur. Bunun yerine, ruhun saflaştırılıp, “elest

³ Bakara, 2/115.

⁴ Ebü'l-Kasım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s.181; Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 280; Selim Divâne, *Burhanü'l-Arifin ve Necatü'l-Gâfilin, Ariflerin Delili ve Gâfillerin Kurtuluşu*, Haz. Halil Çeltik, Mümine Ceyhan (Çakır), Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 32-34; Halil Celep, *Sofyalı Bâlî Efendi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2012, s. 108; Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Nefsin Ayıpları*, trc. Mehmet Ali Kara, İlke Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 13-82.

bezmi"ndeki misaka bağlı kalması için gerekli çalışmalar yapılır ve bu şekilde nefis, ruhun emrine girmiş olur. Rûhânî tarikatlarda sâlik, kalb, ruh, sırr, hafî, ahfâ, latife-i nefis ve latife-i ruh gibi mertebelerden geçer. İnsan vücûdunda her birinin ayrı bir mahalli bulunan bu latifeler zikir haline yükselip Allah'ı tevhid ve tesbih eder duruma gelerek, ruh, yaratılışı gereği "marifet"e kavuşabilirse sâlik, "Hakk'al'-yakîn" mertebesine yükselmiş olur. Nefsânî tarikatlar ise nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücâhede ve mücâdeleyi esas alan tarikatlardır. Nefsânî tarikatlarda, nefis için yedi perde esas alındığından, bunların her biri, "esmâ-i hüsnâ"dan "esma-i seb'a"nın biriyle terbiye edilerek, o isimlerin manasına uygun harekete alıştırılır.⁵

Nefsânî tarikatlarda, riyâzat, halvet, oruç gibi ağır ibadetlerle nefis zayıflatılmaya çalışılır. Bu anlayışa göre, bir yandan yemeği, uyumayı, konuşmayı en aza indirmek ve inzivaya çekilmek, diğer yandan kendini ibadete, taate, zikre ve tefekküre vermek suretiyle nefis zayıflatılır ve direnci kırılır. Nefse boyun eğdirmenin, onu terbiye etmenin ve disiplin altına almanın yolu budur. Çünkü çile çekerek, riyazet ve perhiz yaparak, nefsin mukavemetini kırarak nefsin yapısında var olan günah işleme ve kötülük yapma arzusunun kökü kazanamaz, bunlar tümünden yok edilemez. Zaten bu tür duyguların öldürülmesi ve yok edilmesi gaye de değildir. Önemli olan bu tür kötü duygu ve eğilimleri etkisiz hale getirerek, insan üzerinde İlâhî iradenin, dolayısıyla kalbin ve vicdanın hâkimiyetini

⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 259-264; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 181-230; Ramazan Muslu, "Seyr u Sülûk Metodları" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 340, Grafiker Yayınları, Ankara 2012; Osman Nuri Küçük, "Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 55, Grafiker Yayınları, Ankara 2012; Ramazan Muslu, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvar-ı Seb'a Risâlesi" *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 (2007), S. 18, ss. 44.

sağlamaktır. Bu yüzden tasavvufta müritliğin anlamı nefsi öldürmek değil, onu terbiye etmek ve disiplin altına almaktır.⁶

Nefis mertebeleri konusunda Kur'an ayetlerine dayanarak ilk tasnifi Cüneyd-i Bağdâdî'nin yaptığı rivayet edilir. Bağdâdî'nin yaptığı tasnife göre nefis mertebeleri şu şekildedir: Nefs-i emmâre (nefs-i cahile), nefs-i akile (nefs-i raziye), nefs-i hassa (nefs-i arife), nefs-i şakire (nefs-i merhume) ve nefs-i mutmainne (nefs-i vâcîde). Cüneyd-i Bağdâdî'nin yaptığı bu tasniften başka, nefsi dörtlü ve üçlü tasnife tutanlar da olmuştur. Hakîm-i Tirmizî ve Eşrefoğlu Rûmî gibi mutasavvıflar nefs-i dörtlü (*Emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne*) bir tasnife tabi tutmuşlardır. İmam-ı Gazâlî, İbn Atâullah İskenderî, Râgıb el-İsfahânî, Necmeddin-i Kübrâ ve Şihâbüddin Sühreverdî gibi mutasavvıflar nefs-i üçlü (*Emmâre, levvâme, mutmainne*) şeklinde tasnif etmişler. Osmanlı mutasavvıfları ise genellikle yedili tasnifi benimsemişlerdir.⁷

İbn Arabî ise insan nefisini şehevaniyye, gadabiyye ve natika diye üçe ayırır. Nefs-i şehevaniyye, hem insanda hem de diğer hayvanlarda ortak bulunur. Bütün lezzetler ve beden tarafından duyulan şehvetler bununla olur. Nefs-i gadabiyye de hem insan hem de hayvanlarda ortak olur. Öfke şeklinde tecelli eder. Nefs-i natikaya gelince bu nefis, insanı diğer hayvanlardan ayırır. Düşünme, iyiyi kötüden ayırma ve anlayış bununla olur.⁸

Kuşeyrî'ye göre, sûfiler, "nefs" sözünü kullandıkları zaman bu kelime ile ne bir şeyin varlığını (vücûd), ne de vaz' olunmuş kalıbı (cismi) kastederler. Onların "nefs" kelimesinden muradı, kulun kötü vasıfları ile yerilen ve zemm edilen huy ve fiilleridir.⁹

⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006, I, 21-22.

⁷ Ramazan Muslu, "Seyr u Sülûk Metodları" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 340, Grafiker Yayınları, Ankara 2012

⁸ Abdülvehhab Öztürk, *Muhyiddin İbn Arabî Ahadiyet Tehzibu'l-Ahlak Mev'ize-i Hasene Risâleleri*, Sultan Yayınevi, İstanbul 2006, s. 60-70.

⁹ Kuşeyri, *Risâle*, s.181.

Atvar-ı Seb'a alanında günümüzde yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

Sofyalı Bali Efendi, *7 Makam 7 Nefs Allah Yolunda Mertebeler ve Nefsin Halleri*, Yayına Hazırlayan, Muhammed Bedirhan, Hayykitap İstanbul, 2010.

Ali Haydar Bostancı, *Tasavvufta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin Etvâr-ı Seb'ası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, ss. 17-19.

Lütfü Alıcı, *Halil-i Mar'aşî Divançe ve Etvâr-ı Seba / Tenkitli Metin*, Tıpkıbasım, Ülke Kitaplığı, Kahramanmaraş, 2010.¹⁰

Necdet Şengün, *La'lî Mehmed Fenâî Efendi ve Dîvânçe'si*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: XXV, İzmir 2007, ss.241-270.¹¹

Abdullah Şimşek, *Ümmî Sinanzâde Ced Hasan Efendi ve Kendisine Nisbet Edilen Etvâr-ı Seb'a Risalesi*, Şırnak -Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

Seyyid Seyfullah Kasım Efendi (Ö. 1010/1601) *Etvâr- Seb'a*.¹²

Ramazan Muslu, *Halvetiyye'de Atoâr-ı Seb'a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atoâr-ı Seb'a Risalesi*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2007, ss. 43-63.

Yukarıda da belirtildiği gibi tarikatlar verdikleri eğitim şekillerine göre ruhânî ve nefsânî olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Bu yüzden atvar-ı seb'a alanında yazılan eserler genelde nefsânî tarikat

¹⁰ Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 1121.

¹¹ Eserin Yazma Nüshaları: Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, Nr. 1469, Vr. 1b-9a; Süley-Maniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Nr. 2749, Vr. 33a-38b; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, Nr. 2089, Vr. 4a-11a; Yapı Kredi Bankası Ktp., Nr. 70, Vr. 1b-8a; İstanbul Bele-Diye Ktp., Osman Ergin Yazmaları, Nr. 1494/2 Vr. 12b-18b'dedir.

¹² İsmail Erdoğan, *Seyyid Seyfullah Kasım Efendi (Ö. 1010/1601) ve Miftah-ı Vahdet-i Vücûd*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2002, s. 43.

yolunu tercih eden sûfî müelliflerin yazdıkları eserlerdir. Bu anlamda özellikle Halvetiyye tarikatı şeyhleri daha çok eser kaleme almışlardır denilebilir. Ramazan Muslu, *Halvetiyye'de Atvâr-ı Seb'a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, adlı çalışmasında bu alanda eser yazmış Halvetiyye şeyhleri b aşta olmak üzere bazı müellifler ve eserleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

Seyyid Yahyâ Şirvânî (ö.862/1457),¹³ Mevlânâ Pîr Muhammed el-Erzincânî (ö.879/1474),¹⁴ Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö.910/1504),¹⁵ Cemâleddin İshâk Karamânî (ö.923/1517),¹⁶ Seyyid İbrahim Efendi (ö.935/1528),¹⁷ Yûsuf b. Ya'kûb (Sünbül Sinan) (ö.936/1529),¹⁸ Sofyalı Bâlî Efendi (ö.960/1553),¹⁹ Şah Veli b. Muhammed b. Kaya el-Aksarâyî (ö.1000/1591),²⁰ Seyfullah Kâsım b. Nizâmeddin (ö.1010/1601),²¹ Lâ Mekânî Hüseyin Efendi (ö.1034/1624),²² Niyâzî-i Mısırî (ö.1105/1693),²³ La'lî Muhammed

¹³ *Tercüme-i Beyân-ı Usûl-i Atvâr-ı Seb'a*, Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, no: 70, vr. 33-38. *Halvetiyye'de "Atvâr-ı Seb'a" Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 8 [2007], sayı: 18-45

¹⁴ *Atvâr-ı Seb'a*, MÜ. İlahiyat Fakültesi Ktp., Genel, no: 15966, vr. 17.

¹⁵ *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, no: 2688, vr. 59-68; *Yazma Bağışlar*, no:4326/5, vr. 34-40; *Atvâr-nâme-i Sülûk-i Seb'a*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'îye, no: 1359, vr. 29-59. Bu eserle ilgili bir lisans tezi hazırlanmıştır. Bk. Halil Çevik, AÜ. İlahiyat Fak. Ktp., Tezler-Lisans, no: 29388, Ankara 1991.

¹⁶ *Risâle fi'l-atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 1194, vr. 21-27.

¹⁷ *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa, no: 334, vr. 3.

¹⁸ *el-Atvâr-u's-seb'a*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, no: 2835, vr. 6-11.

¹⁹ Bâlî Efendi, *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, no: 2927, vr. 1b.

²⁰ *Risâle fi atvârî's-seb'a*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, no: 827, vr. 43-54.

²¹ *el-Atvâr-u's-seb'a fi tarîki's-sûfiyye*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin Yazma, no: 65, vr. 13-30; *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Tâhir Ağa Tekke, no: 502, vr. 23-34.

²² *Risâle fi atvârî's-seb'a fi's-sülûk*, İzmir Milli Ktp. Yazmalar Kataloğu, no: 1123/3, vr. 13-17.

²³ *el-Esmâü's-seb'a fi'l-atvârî's-seb'a Şerhi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 2516, vr. 36-43; *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 2923, vr. 78-85; 3029, vr. 6-12. Niyâzî-i Mısırî, bu risâlede nefis tavrılarını on iki olarak ele alır.

Fenâyî-i Gülşenî (ö.1112/1700),²⁴ Ahmed Müsellim Efendi (ö.1166/1752),²⁵ Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (ö.1196/1781)²⁶ Mehmed Şâkir el-Halvetî (ö.1269/1852)²⁷ İlyas b. İsa Saruhânî (ö.967/1559)²⁸ İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö.1186/1772)²⁹ Kâsım b. Selahaddin Hani, *Es-Seyr ve's-Sülûk İla Meliki'l-Müluk*, Dirase ve Tahkik, Saîd Abdülfettah, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2002.³⁰ Derviş Muhammed Gülşenî Fenâyî, *Atvâr-ı Seb'a*.³¹ Abdülgaffâr b. Ramazan, *Atvâr-ı Seb'a Risalesi*.³² Ali el-Hâc: *Atvâr-ı Seb'a ve Seyr u Sülûk*.³³ Halil Mer'âşî: *Atvâr-ı Seb'a*.³⁴ Şeyhulkurrâ' Muhammed b. Halife: *el-Atvârü's-seb'ati'l-ledünniyye*.³⁵ Kuloğlu Mustafa: *Manzûm Atvâr-ı Seb'a*.³⁶ Habîb Ömer Halvânî: *Manzûme fi'l-atvâri'sseb'a*.³⁷

Biz de bu çalışma ile Halvetî tarikatı şeyhlerinden Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin, tarikata girmek isteyen müritler için tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgiler verdiği eserlerinde, nefis mertebeleri ile ilgili görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız. Amacımız, bu görüşlerin daha geniş kesimlere ulaşması ve daha iyi istifade edilmesine katkıda bulunmaktır. Konuya geçmeden önce müellifimizin hayatı ve eserleri ile ilgili kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

²⁴ *Atvâr-ı Seb'a*, Yapı Kredi Bankası Ktp., Yazma, no: 70, vr. 1-8; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, no: 2089, vr. 4-11; Hacı Mahmud Efendi, no: 2749, vr. 33-38; Esad Efendi, no: 1469, 9 vr.; İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma, no: 1494, vr. 12-18.

²⁵ *Şerh-i Kasîde-i Şümûun Lâmi' fi beyân-ı Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, no: 3673, vr. 1-83.

²⁶ *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp. Tâhir Ağa Tekke, no: 503, vr. 10-13.

²⁷ *Atvâr-ı Seb'a*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma, no: 59, vr. 88-92.

²⁸ *Risâle-i Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, no: 820, vr. 19-25.

²⁹ *Atvâr-ı Seb'a*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1438, vr. 159-186.

³⁰ Yazma Nüshası için bkz., Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, Nu: 13657

³¹ Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, no: 2084, vr. 4-11.

³² Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, no: 746, vr. 170-174.

³³ Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, no: 3423, vr.10.

³⁴ Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, no: 1121.

³⁵ Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, no: 438, vr. 1-40.

³⁶ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, no: 1003, vr. 350-392.

³⁷ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no: 1321, vr. 1-51.

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Mısır'ın Semânûd şehrinde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini burada yapmış, Kur'ân-ı Kerim ve bazı dinî metinleri ezberledikten sonra yirmi yaşlarında Ezher'e gitmiştir. Ezher'de Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almıştır. Semennûdî'nin bağlı olduğu tarikatın silsilesi, Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî'ye ulaşır.³⁸

Semennûdî'nin, tarikata girmek isteyen müritler için tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgilerin yer aldığı *el-Âdabu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye*³⁹ ile *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhâci'l-mukarrabîn*⁴⁰ adlı iki önemli eseri vardır. Semennûdî, bu eserlerinde nefis terbiyesi ile ilgili konularda nefsânî tarikat yolunun metodlarını ele almıştır. Bu metodu esas alan Semennûdî, nefsi, emmâre, levvâme, mülhime, mutmâinne, raziyye, marziyye ve kâmile olarak yedi sınıfa ayırmıştır. Bu yedi mertebenin her birinde sâlik, sırasıyla Allah'ın yedi ismi olan "La İlahe illallah", "Allah", "Hû", "Hakk", "Hayy", "Kayyûm", "Kahhâr" isimleri ile zikreder. Yine bu yedi mertebenin her birisinde nefsin seyri, âlemi, mahalli, hali, vâridi, askerleri gibi hususlar ile ilgili bilgiler verir.

Nefis Mertebeleri

Sûffiler, seyr-u sülûk esnasında sâlikin nefsinde meydana gelen değişimleri göz önüne alarak nefisle ilgili mükemmele doğru giden bir derecelendirme yapmışlardır. Yedi mertebeden meydana gelen bu

³⁸ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri*" basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

³⁹ Geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, "Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye Adlı Eseri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015, S. 8.

⁴⁰ Geniş bilgi için bakınız, Mehmet Şirin AYIŞ, "Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn Adlı Eseri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015, C. III, S. 6.

derecelendirmenin her bir mertebesinde sâlikin nefsinin sahip olduğu özellikleri değişik yönleriyle izah etmişler ve her mertebede hangi ismin zikrine devam edeceğini tesbit etmişlerdir. Buna göre, "Nefsi", Emmâre, Levvâme, Mülhime, Mutmainne, Raziye, Marziyye ve Kâmile olarak yedi sınıfa ayırmışlardır.⁴¹

Semennûdî'ye göre, aslında nefis tek bir tanedir. Fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis yedi kısma ayrılmıştır. Bu bir tek nefis ise latife-i Rabbanîye olarak da isimlendirilen nefis-i natkadır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa bu vasfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir. Semennûdî'ye göre yukarıda sayılan bu yedi mertebe ehl-i tasavvufça Allah'a giden yolda nefsin kat etmesi gereken makamlar olarak isimlendirilirler. Son makam olan kâmile makamında ise sülûk kesilir ancak ilahî tecelliler devam eder.⁴²

Semennûdî'ye göre, tarikatta menzilleri kat edip yol alan sâlikin durumu önemli bir hac yolculuğuna çıkan bir yolcunun durumu gibidir. Şüphesiz hac için yolculuk yapmak isteyen kişi nasıl ki o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyorsa, bu tarikata giren kişinin durumu da bunun gibidir. Bu

⁴¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 264-266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 135-140; Gündüz, *Gümüştanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 207-229; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s.114-128; Küçük, "Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)", s. 55-58. Nefis mertebeleri konusunda Kur'an ayetlerine dayanarak ilk tasnifi Cüneyd-i Bağdâdî'nin yaptığı rivayet edilir. Bkz., Muslu, "Seyr u Sülûk Metodları" s. 340. Tasavvuf geleneğinde nefis mertebelerinin sayısı, ilk dönemlerden itibaren makam sayılarına göre değişiklik arz etmiştir. Örneğin Gazzâlî, İbn Atâullah İskenderî, Râgıb el-İsfahânî, Nemüddin-i Kübrâ ve Şihâbuddin Sühreverdî gibi mutasavvıflar (Emmâre, Levvâme ve Mutmainne) gibi üçlü bir sınıflandırma yapmışlar. Hâkim-i Tirmizî ve Eşrefoğlu Rûmî gibi mutasavvıflar (Emmâre, Levvâme, Mülhime ve Mutmainne) gibi dörtlü bir tasnif yapmışlar. Osmanlı mutasavvıfları ise genellikle yedili tasnifi benimsemişlerdir. Bkz., Muslu, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği" s. 44; Ayrıca "Atvar-ı Seb'a" yazma geleneğini sürdüren mutasavvıflarla için bkz., Muslu, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği" s. 44-45.

⁴² Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhâci'l-mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, vr, 74b; Aynı Müellif, *el-Âdâbu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, Nu: 218, vr, 145a.

tarikata giren kişi de o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekir.⁴³

Müellifimize göre, nasıl ki hac için yola çıkan kişi Mevla'sının rızasına nail olmak için ailesini, ehlini ve vatanını terk ediyor. Tıpkı bunun gibi bu tarikata giren kişi de aile, akraba, dost, arkadaş ve vatanına iltifat etmeyecek, aksine bu yola girdikten sonra nezaket ve cazibe ehli olmak için aldığı nefesi, oturduğu yerleri ve kişileri, tiryakisi olduğu alışkanlıklarını tamamen değiştirecektir. Hac için yola giren kişiye azık lazımdır. Bu yolun azığı takvadır. Allah Teâla şöyle buyurdu: "*Azık hazırlayın. Allah yolunda en hayırlı azık takvadır.*"⁴⁴ Hac yoluna giren kişiye kendisini düşmanlarına karşı koruması için bir silah lazımdır. İşte bu yolda o silah zikrullahtır. Hac yoluna giren kişiye yolda rahat yürümesi için kendisine bir binek lazımdır. Tarikat yolunda da bu binek himettir. Çünkü mürit himmeti sayesinde en yüce mertebelere ulaşır. Hac yoluna giren kişinin kendisine yol gösterecek bir rehber ihtiyacı vardır. İşte tarikat yolunda o rehber, müride yol gösterecek olan terbiyeci üstat yani mürşid-i kâmilidir. Şüphesiz her kim rehber ve yol gösterici olmadan tarikata sülûk yaparsa yolunu şaşırıp kaybolur, yoldan çıkar ve helak olanlarla beraber helak olup gider. Hac yoluna giren kişinin yol boyunca kendisine arkadaşlık yapacak ve mesafe kat etmesi için kendisine yardımcı olacak yol arkadaşlarına da ihtiyacı vardır. Tarikat yolunda bu kişiler bu yola giren ve onun istediği şeylerin aynısını talep eden ihvanları ve müritlerdir. Hac için yola çıkan kişi yolculuğu boyunca bazı belde ve şehirlere uğrar ve oralarda ikamet eder. Sonra tekrar hedefine ve istediği yere ulaşmak için oradan ayrılır ve yoluna devam eder. İşte, tarikat yoluna giren sâlik de hedefine ulaşmak için seyru's-sülûku boyunca bu zikredilen yedi makama uğrar.⁴⁵

Semennûdî, bu yoldaki makamları şu şekilde sıralar:

1- Zulümat'ul ağyar, nefs-i emmâre makamı,

⁴³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁴⁴ Bakara, 2/197.

⁴⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 75a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 146a.

2- Makamu'l envar, nefs-i levvâme makamı,

3- Makamu'l esrar, nefs-i mülhime makamı,

4- Makamu'l kemâl, nefs-i mutmainne makamı,

5- Makamu'l visal, nefs-i raziye makamı,

6- Makam'u tecelliyatı'l ef'al, nefs-i marziyye makamı,

7- Makamu tecelliyatı'l esma, ise nefs-i kâmile makamı olarak isimlendirilir.⁴⁶

Semennûdî'ye göre, insan ne zamanki bu sayılan makamlardan herhangi birisinde bulunursa, bulunduğu makamdan sonraki makam kendisine gizli kalır ve insan o makamı göremez ve hissedemez. Birinci makamda bulunan kişi, ağyarı müşahede ettiğinden, ağyar o makamı kuşatır. Dolayısıyla diğer makamlar o kişiye gizli kalır. Kişi, o makamları görüp hissedemez. İkinci makamda bulunan kişi, nurlarla kuşatıldığından sırlar kendisine gizli kalır, kişi o sırları görüp hissedemez. Üçüncü makamda bulunan kişi, sırlarla kuşatıldığından, kemâlat kendisine gizli kalır, kişi o kemâlatı görüp hissedemez. Dördüncü makamda bulunan kişi, kemâlat ile kuşatıldığından, visâl kendisine gizli kalır, kişi o visâli görüp hissedemez. Beşinci makamda bulunan kişi visâl ile kuşatıldığından tecelli-i ef'al kendisine gizli kalır, kişi o tecelli-i ef'alleri görüp hissedemez. Altıncı makamda bulunan kişi, tecelli-i ef'al ile kuşatıldığından, tecelli-i esma ve tecelli-i sıfat kendisine gizli kalır, kişi bu tecelli-i esma ve tecelli-i sıfatları görüp hissedemez. Yedinci makamda bulunan kişi, tecelli-i esma ve tecelli-i sıfat ile kuşatıldığından, tecelli-i Zat'ı görüp hissedemez. Her ne kadar tarikat ehli bunları bilip, bunlardan bahsetmiş olsalar da bu hususlar kolayca elde edilecek, karşılıksız ihsan edilecek şeyler değildirler.⁴⁷

⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 75b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 147a.

⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 76a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 147a.

Müellifimize göre, kul ile Allah arasında nurdan ve zulmetten meydana gelen yetmiş perde vardır. Bu perdeler de kul için geçerlidir. Çünkü hiçbir şey Cenab-ı Hakk'ı perdeleyemez. Muhakkik ehline göre perde veya örtüden maksat da kul ile Allah arasında, kulun, Allah ile olan ilişki ve münasebetlerinin uzaklığı demektir. Bu, çok ince ve hassas bir konudur. Sakın anlayışı kıt olan bazı kimselerin anladığı gibi perdeleri manevi birtakım işler, uzaklığı da mesafe olarak anlamayasın. Şüphesiz Cenab-ı Hakk duyularla algılanabilen uzaklık ve yakınlık ile cihet, mekân ve zamandan münezzehtir. İşte bu yüzden tarikat yolunda sülûk, kul ile Allah arasında kula yönelik olarak bulunan yetmiş perdeyi yırtmak içindir. Bu sülûk yolu da zikredilen yedi makama indirgenmiştir. Nefis her bir makamda on perde ile kuşatılmıştır. Birinci perde ikincisinden daha yoğun ve daha koyudur. İkinci perde üçüncüsünden daha yoğun ve daha koyudur. Ve bu şekilde ta onuncu perdeye kadar devam eder. Keza nefsin yedi mertebesindeki her bir makamındaki perdelerde bulunan kesafet de diğerlerinden daha yoğun ve daha koyudur. Bu durumda yoğunluk ve kesafet nefsin birinci mertebesinde başlar, yedinci mertebeye kadar devam eder.⁴⁸

Semennûdî, nefis ve nefsin kısımları ile ilgili bu bilgileri zikrettikten sonra nefis mertebeleri konusuna geçer. Nefis mertebelerinde ise, her bir mertebenin seyri, âlemi, mahâlli, hâli ve vâridi gibi hususlar ile yine hangi mertebede Allah'ın hangi isimle zikredilmesi gerektiği gibi hususlar hakkında bilgiler verir. Şimdi de sırasıyla bu mertebeleri ele alalım.

1. Nefs-i Emmâre

Nefs-i emmâre, kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden hayvanî nefis olup, insanı çirkin şeylere, dünyevî zevklere sevk eden tabii kuvvet yerinde kullanılan bir terimdir. Sâlik bu safhada tamamıyla hayvanî ve şehvânî arzularının etkisi altındadır. Bu nefsin sıfatı, hep kötü işleri istemektir. Bunun tedavisi, samimi tövbe

⁴⁸ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 76b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 147b.

ve terbiyedir. Kuran-ı Kerimde “Hiç şüphesiz nefis devamlı kötülüğü emreder”⁴⁹ ayeti bu sıfattaki nefsi tanıtmaktadır.⁵⁰

Semennûdî'ye göre, nefis, normal tabii durumuna meyiletmek suretiyle kirlenir, kendi arzu, istek ve şehvetlerine itimat eder, kibir, gurur, kötü ahlak gibi çirkin sayılan vasıflarla vasıflanırsa bu nefis emmâre olarak isimlendirilir.⁵¹ Bu nefsin seyri, seyr illallah; âlemi, âlemi şehadet; mahâlli, sadr; hâli, meyl; vâridi, şeriat; askerleri ise, cimrilik, hırs, haset, yalan, gâdâb, kötü ahlak, şehvet, gaflet, kendini bir şeye çabucak kaptırma, eli ve dili ile insanlara eziyet verme, alay etme, buğz etme vb. kötü hasletlerdir. İşte bu kötü hasletler nefis-i emmârenin askerleridir. Çünkü nefis-i emmâre kendi karanlık tabiatı içerisinde dolayısıyla hak ile batılı birbirinden tefrik edememekte, hayır ile şerrin arasını birbirinden ayıramamaktadır. Mel'un olan şeytan nefsi emmâre olmazsa insana sokulamaya ve ona vesvese verip kandırıp yoldan çıkarmaya güç yetiremez.⁵²

Semennûdî, bu nefsin tehlikelerine karşı ise şu tavsiye ve öğütlerde bulunur: Ey kardeş, mümkün mertebe bu nefisten sakın, ona kesinlikle güvenme, ona yardım etme ve onun tarafını tutma. Birisi nefsi emmârene eziyet ederse o kişiye itiraz etme, aksine nefisine karşı o kişiye yardımcı ol. Nefsi emmârenin senin düşmanın olduğunu anladığın vakit, bu havvyvanî şehvetlerinin peşine düşmüş nefsinin yeme, içme ve uykusunu azaltman gerekir, çünkü sen onu zayıf düşürürsen ancak o zaman ondan kurtulman kolay olur.⁵³

Semennûdî, bu nefis sahibinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamdaki zikrin “La İlahe illallah” olsun.

⁴⁹ Yusuf 12/53.

⁵⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 264; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 135-136; Gündüz, *Gümüştanevi Ahmed Ziyaüddin*, s.210-215; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 115; Sofyalı Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs Allah Yolunda Mertebeler ve Nefsin Halleri*, Hayykitap, İstanbul 2013, s. 17; Celep, s. 108-110; Muslu, “Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği”, s. 47; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 345.

⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁵² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 76b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 148a.

⁵³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 76b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 148a.

“La”yı med ile okursun, “İllallah”taki hemzeyi kesresini tam olarak yaparsın. “İlahe”deki “ha” harfini hafif bir fetha ile okursun. Lafza-i celalin sonunu da sükûn üzere okursun. “La İlahe illallah” derken “ilahe” ile “illallah” arasına fasıla koymadan okursun. “İlahe”nin hemzesinin kesresini mutlaka gerçekleştir. Çünkü sen, hemzeyi, kesre okumazsan geçiş yaparken kesre “ya” gibi okunur. O zaman da zikir “La İlahe illallah” gibi değil de, “Layilahe illallah” gibi okunur. Bu da kelime-i tevhid olmaz ve bunun tekrarından da bir sevap elde edilmez. Ayakta iken, otururken ve yatakta iken bütün vakitlerinde “La İlahe illallah” zikrini bolca yap.⁵⁴

Semennûdî “La İlahe illallah” zikrinden beklenen neticenin hâsıl olması için de şöyle der: “La İlahe illallah” zikri cehri olarak ve kuvvetli bir şekilde okunur. Çünkü bu isimden beklenen netice ancak gece ve gündüz bolca ve cehri bir şekilde okunmak suretiyle elde edilir. Sessizce ve yavaşça yapılan zikrin terakki ve yükselmede bir etkisi olmaz. Aksine, salih kişiye tarikat yolunu uzatır. Hâlbuki gafleti terk etmiş bir hâlde Allah’ın huzurunda bulunup cehri zikir yapmak böyle değildir. Bu şekilde cehri olarak yapılan zikre devam eden kişinin kalbi, ilahi nurlar ile dolar ve kalbine sırlar yerleştirilir. Allah’ın aziz olan kitabında “*takva, güzel söz, lezzetli ve güzel koku veren ağaç ile kopmaz ve sarsılmaz bir ip*”⁵⁵ olarak isimlendirdiği zikir işte bu zikirdir. Bu, zikirlerin en faziletli olanıdır. Bu zikir, Allah’ın en sağlam ve güvenilir kalesi ve korumasıdır. “La İlahe illallah” kelimesiyle ilgili o kadar çok sırlar vardır ki saymakla bitmez. Tarikat ehline göre bu kelime hakiki tevhidi ve marifetullahı netice verir.⁵⁶

Semennûdî, daha sonra nefsiyle mücadelede etmek isteyen kimselere şu hususlarda hatırlatmalarda bulunur: Ey ihlası isteyen kişi, helal rızık ve mücâhade ile yüce mertebelere ulaşmak için nefsinin benlik hapisanesinden kurtar ve Mevla’nın koruması altına gir. Kalbinin aynasını bolca parlat ki kalbinde ilmin inceliklerini anlamayı

⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 76b.

⁵⁵ İbrahim, 14/24-25.

⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 76b.

ve eşyanın hakikatini idrak etmeyi engelleyen kirler ve paslar giderilsin. Çünkü kalbin senin aynandır. Sen bu makamda iken kalbin seni kibir, hırs, ucub, şehvet, şöhret, kin, haset, öfke vb. nefsinden bildiğin bu tür kötü hasletlerin kir ve pasından temizler ve bu kötü hasletleri geri bırakır. Bu makamda bilmen ve yapman gereken en önemli şey kalbini bolca zikir yapmak suretiyle gayb âlemini mütalaa etmekten alıkoyan bu tür necasetlerden kurtulman ve ihlasla yoluna devam etmendir.⁵⁷

Semennûdî, birinci mertebenin sonunda bu mertebe ile ilgili olarak şeyh ve müritlere şu tembihte bulunur: Sülûk yaptıran şeyh, müridini, ağyarın toz ve kirinden temizleyip gecesinin karanlığını, marifet nurlarının yıldızlarıyla aydınlatmadan onu birinci isimden alıp ikinci isme nakletmesi caiz değildir. Zira mürit, ancak zikrini yaptığı ismin miracında yükseldikçe ismin müsemması neticesinde nail olduğu müşahedeler sonucunda kendi varlığında gaip olur ve kendinden geçer.⁵⁸

2. Nefsi Levvâme

Nefs-i levvâme, kendini kınayan, kötileyen, azarlayan, emmâreliği tamamıyla zail olmamakla beraber, ara sıra pişmanlık duyan, sahibini yasaklara yöneltmekten ayıplayan, bazen de hayırlı ameller ilham ederek güzellikleri fısıldayan nefis demektir. Nefs-i levvâme safhasında sâlikin ruhunda kötülüklerden iyiliklere dönüş arzusu doğar ve önceki kötü fiillerinden dolayı kendi kendini kınamaya başlar. Kuran-ı Kerimde: “Kendini kınayan nefse yemin ederim ki”⁵⁹ ayeti bu sıfattaki nefse işarettir.⁶⁰

⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 77a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 150b.

⁵⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 77b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 150b.

⁵⁹ Kıyame, 75/1-2.

⁶⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 265; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 136; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 215; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 115; Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 35; Celep, *Sofyalı Bâlî Efendi*, s. 110-112; Muslu, “Halvetiyye’de Atvar-ı Seb’a Geleneği”, s. 50; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 347.

Semennûdî'ye göre, nefis, Allah'ın emrettiği teklifi emirlere boyun eğip sükûnet bulsa Hakka ittiba etmek için itaat etse bununla beraber şehvi isteklerine ait bazı duygular da taşısı buna "nefs-i levvâme" denir.⁶¹ Bu nefsin seyri, seyir illallah; âlemi, berzah; mahâlli, kalp; hâli, muhabbet; vâridi, tarikat; sıfatı, levm, ucub, gizli riya, şöhret ve makam sevgisidir. Bununla beraber nefs-i emarenin bazı sıfatları da kendisiyle beraber kalmıştır. Lakin bu sıfatlarla beraber hakkı hak batılı batıl olarak görür ve bu sıfatların da zemmedilmiş sıfatlar olduğunu bilir. Şer'i durumlara, nefisle mücâhedeye ve ibadet-ü taate karşı isteği vardır. Namaz, oruç, zekât vb. hayırlı amelleri ve ibadetleri yerine getirir. Ancak bu amelleri yerine getirirken bu amellerin içine ucub ve gizli riya sokar.⁶²

Semennûdî, bu nefse sahip olan kişinin durumu ile ilgili olarak şöyle der: Bu nefsin sahibi olan kişi yaptığı bütün amelleri Allah için işlediğini, amelini insanlara değil, Allah'a yaptığını bu yüzden de amellerini insanlardan gizleyip ortaya çıkarmamaya çalışmakla beraber insanların kendisinin işlemiş olduğu salih amellerine muttali olmasını sever. Keza bu nefsin sahibi olan kişi bu hasleti sevmemekle beraber yapmış olduğu salih ameller cihetiyle kendisinin övülmesini ve yüceltilmesini ister. Dolayısıyla bu nefsin sahibi olan kişi bu tür duygu, düşünce ve isteklerini kalbinden tamamen silip atması mümkün değildir. Şayet kendisi için böyle bir şey mümkün olsaydı, o zaman da bu kişi muhlislerden olurdu. Muhlisun olanlar da büyük bir tehlike ve risk ile karşı karşıydırlar.⁶³

Semennûdî'ye göre eğer kişi bu sıfatlar ile muttasıf ise o zaman onun yeri ikinci makamdır. Bu makamdaki nefse sahip kişinin durumu da şu şekildedir: Bu makamdaki nefse, nefsi levvâme denir. Bu, öyle bir makamdır ki bu makam sahibi kişi amellerinde ihlaslı olsa bile kendisini tamamen tehlikelerden kurtaramaz. Ashab-ı yeminden olan ebrâr için bu makam son menzil ve en yüce

⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁶² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 78a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 151a.

⁶³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 78a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 151a.

mertebedir. Bu makam, aynı zamanda seyr u-sülûk yolunda nefislerinde fani olmuş ve ecelleri gelmeden evvel nefislerini öldürüp Rabblerinde baki olmuş sülûk ehli mukarrâbin olan taliplere nisbeten, ikinci makamdır Bundan dolayı "hasenat-ı ebrâr, seyyiat-ı mukarrâbin" demişlerdir. Çünkü mukarrâbin olanlar bu ikinci makama takılıp kalmazlar. Aksine yedinci mertebeye ulaşıncaya kadar hep içinde buldukları makamdan bir sonrasını isterler. Çünkü seyr' u-sülûk ashâbı olan mukarrâbinler için "hatarun azimun" tabir edilen büyük tehlike ve riskler bulunduğundan dolayı onlar bu ikinci makamda durmazlar. Zira bu makamın en yüksek derecesi ihlastır. Muhlisun olanlar da büyük bir tehlike ve risk ile karşı karşıyadırlar. Bu makamda bulunanların bu tür tehlikelerden kurtulmasının yolu ise ancak ihlas ile yapmış oldukları amel neticesinde elde ettikleri müşahedelerdir. Bunlar, gerçek manada muharrik ve müsekkinin Allah olduğunu zevken müşahede edip nefislerinde fani oldukları zaman, bu tür tehlikelerden kendilerini kurtarmış olurlar. Bu tür müşahedeler de mukarrâbin tarikine göre sülûk yapmaya bağlı bir durumdur.⁶⁴

Semennûdî'ye göre tariki ebrâr yolunda gidenler bu müşahedelere ulaşamaz ve bir tek raihasını bile koklayamazlar. Çünkü onlar ne zaman müşahedeye kalkışsalar sadece amellerini görürler ve sadece bu şekilde ihlasla amel etmeyi isterler, Cenabı Hakk'ın bütün fiillerin yaratıcısı olduğunu müşahede edemezler. Dolayısıyla devamlı eza, cefa, sıkıntı ve yorgunluk içinde olurlar. Bunun sebebi ise beşeriyet muktezası gereği kalbinde taşıdığı ucup, kibir, kötü ahlak vb. kötü hasletlerin olmasıdır. Bu tür kötü hasletler de yorgunluk, sıkıntı, eza, cefa ve kalp darlığını netice verir.⁶⁵

Semennûdî, ebrâr tariki ve bu tarikat sonucu elde edilen yorgunluk ile mukarrâbin tariki ve bu tarikat sonucu elde edilen güzel müşahedeler arasındaki farkı şu şekilde izah eder: Bunun örneği dalları çok olan kötü ve büyük bir ağaca benzer. O ağacın her

⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 78b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 154a.

⁶⁵ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 78b.

bir dalı zehirli ve öldürücü bir meyve vermektedir. Bu ağacın yanına bir grup insan geldi. O ağacın dallarını kesmekle meşgul olmaya başladılar. Ancak ağacı kökten kesmek veya ağacı kurutmak için beslendiği su pınarını ilgilenmediler. Bununla beraber o ağaçtan kurtulmaya çalıştılar ancak buna muvaffak olamadılar. Çünkü bu adamlar ne zaman bir dalı kesseler yerine ağacın devamı için yeni bir dal bitiyor. Bu ağacın yanına bir başka grup insanlar geldiler. Ağacı besleyen pınarın suyunu kestiler. Bunun üzerine ağaç zayıfladı ve meyve vermemeye başladı. Onlar da ağaçtan kurtulmuş oldular. Üstelik birinci gruptakilerin çektiği yorgunluk ve sıkıntı yerine bunlar istirahat ettiler ve dinlendiler. Bu misaldeki ağaç insanın karnıdır. Yemek yeme ise ağaca hayat veren suya misaldir. Ağacın dalları ise kibir ve haset gibi kötü sıfatlara misaldir. Dallarında verdiği meyve de insanın sahip olduğu bu kötü sıfatların davranış olarak ortaya çıkmasıdır.⁶⁶

Semennûdî'ye göre ebrâr tarikinden olanlar bu sıfatların dünyada ve ahirette insanı helak ettiğini bildikleri hâlde bu sıfatları yok etmek için azar azar uğraştılar. Dolayısıyla bu sıfatların kötülüğünden tamamen kurtulmaya güç yetiremediler. Çünkü onlar ne zaman karınlarını, canlarının istediği şeylerle doldurdular, beşeriyet yönleri kuvvet buldu ve güçlendi. Şeytan da onlarda kendisine bir yer buldu ve yerleşti. Dolayısıyla onlardan da kibir ve haset gibi kötü vasıflar peydahlandı ve davranış olarak ortaya çıktı. Onlar da tevbe ile bunu izale etmeye çalıştılar. Ve ölene kadar da bu hâl üzere devam ettiler. Mukarrâbin ehline gelince bunlar kibir, haset vb. diğer bütün beşeri olan kötü vasıflarını açlık ve mücâhede ile öldürdüler. Çünkü bunlar, şer'i delillerden ve tecrübelerden biliyorlardı ki insanın karnı fesat ve kötü vasıfların menbaıdır. Dolayısıyla mukarrâbinler ihlâsa sarılmak suretiyle bu kötü vasıfları öldürüp, onların şerrinden kurtulmaya çalıştılar. Ve bu şekilde de bu kötü vasıflardan kurtulmuş oldular.⁶⁷

⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 79a.

⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 79a.

Semennûdî, mukarrâbin ve ebrâr tarikleri hakkındaki bu malumattan sonra tarikat yolcusuna şu nasihati verir: Ey bu yolun yolcusu, eğer sen de mukarrâbin mesleğine girmek ve bütün bu dertlerden kurtulup rahata kavuşmak istiyorsan onların yolunu kendine meslek edin ve hemen bir makamdan diğerine terakki etmek suretiyle ta yedinci makama kadar onların peşinden yürü. İnsan bu yolda yürürken her bir makamdaki ism-i Celal ile meşgul olma neticesinde hem terakki eder hem de acayip şeyler görür. Her bir makamda o makamın hususi ismiyle meşgul olursan, bu isim ile meşgul olup onun zikrini ne kadar çok yaparsan tarikat yolu senin için o kadar kısa olur. Ne zaman da o isimle meşgul olmayı azaltır ve işi yavaşlatıp ihmal edersen tarikat yolu senin için uzun olur.⁶⁸

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu ikinci makamda ikinci isim olan “Allah” ismiyle meşgul olup onun zikrini yap. Allah derken de Lafzatullah’ın sonundaki “ha” harfini sükûn üzere oku. Ayrıca şunu da bil ki yedi makamın her birisinde zikrini yaptığı bütün isimlerin sonunu sükûn üzere oku. İkinci makamın ismi olan “Allah” ismini gece gündüz çokça yapmadıkça bu isimden beklenen faydayı ve harikulade hâlleri göremezsin.⁶⁹

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin kendine bu isimle zikir yapması için hususi vakitler ayırması gerektiğini belirterek şöyle der: Zikir yapacağın bu vakitlerde abdest al, kıbleye yönel, gözlerini kapat, yüksek sesle güçlü ve kuvvetli bir şekilde bu isimle zikir yap. Zikir yaparken başını yukarı kaldırıp göğsüne doğru indirmek suretiyle hareket ettir. Zikir yaparken sağa sola bakma. “Allah” lafzını söylerken “hemze”yi üstün, “elif”i med ile ve “ha” harfini sükûn üzere oku. “Allah” zikrini yaparken sakın acele edip, “Allah” kelimesini “hella, hella” okuyacak şekilde acele etme. Bu durum ancak sen “Allah” derken Lafzatullah’ın başındaki hemzeyi okumazsan ortaya çıkar. Şunu bil ki, zikir yaparken yukarıda sayılan

⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 79b.

⁶⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 79b.

zikir şekli ve metodundan daha güçlü ve daha etkileyici bir usul ve yöntem yoktur. Dolayısıyla bu yöntem ve usul sayesinde çokça zikreden kişi saymakla bitmeyecek kadar gaybî hâllere ve melekutî sirlara vakıf olur.⁷⁰

Semennûdî'ye göre bu ikinci makamın ismi olan "Allah" ismi öyle bir isimdir ki; kemâl tariki üzere yürümek ve helal rızık ile rızıklanmak kaydıyla bu isimle dua edildiğinde icabet edilen, istenildiğinde de karşılığında bolca verilen bir ism-i azamdır. Dolayısıyla bu isimle bolca zikretmek gerekir. Zira bu isim, Allah'ın isimlerinin en başında gelen "seyyidü'l- esma" olan bir isimdir. Yine bu isim, Allah dostu evliyaların Allah'a giden yolda seyahat ederken konakladıkları ve mola verdikleri bir durak ve menzildir. Yine bu isim, asfiyanın kendisiyle şereflendikleri bir isimdir.⁷¹

Semennûdî, bu makamda bulunan kişiye nefis ve şeytan cihetinden havatır ve vesveselerin geleceğini belirterek şöyle bir uyarıda bulunur: Şunu bil ki; bu makamda sana bolca havatır ve vesveseler gelecektir. İşte bu ismi şerif bu tür havatır ve vesveseleri yakan bir ateştir, dolayısıyla bu ismi bolca zikret. Sonra sana gelen havatır ve vesveselere de önem verme. Çünkü bunlardan çabucak kurtulmak mümkün değildir. Zira senin kalbinin aynası hâlka dönüktür. Şüphesiz sen de biliyorsun ki aynayı neye doğru tutarsan o şeyin görüntüsü aynada yansır.⁷²

Semennûdî, son olarak bu makamda bulunan kişiye şu tavsiyelerde bulunur: Eğer sen Allah'a vasıl olmaya âşık isen mahlûkattan yüz çevir ve bütün lezzetleri terk et. Zira bu durumda senin için lazım olan şey müşahedeleri netice verecek olan mücâhededir. Eğer yüksek makamları elde etmek istiyorsan hâlki tamamen terk et. Bütün arkadaş ve dostlarını unut. Sadece Rabbin ile

⁷⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 79b.

⁷¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 80a.

⁷² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 80a.

meşgul ol. Şüphesiz o Fettah ve Âlim olandır. İşte bu makam mukarrâbin olanların ilk makamıdır.⁷³

3. Nefs-i Mülhime

Nefs-i mülhime, ilham, feyiz ve keşfe mazhar olan, neyin iyi, neyin kötü ve günah olduğunu ilhamî bir sezgi ile bilen ve davranışlarını ona göre ayarlayan, şehvet ve şeytanî hislere karşı direnebilen, ruh-i sultanî'nin sesini duyan ve dinleyen insan iradesi yerine kullanılır. Nefs-i levvâme mertebesinde dünyaya ait zevklerden vazgeçen sâlik, bu mertebede uhrevî mükâfatlardan da vazgeçer ve sadece Allah sevgisi ile meşgul olur. Kur'an-ı Kerim'de: "Nefse ve onu düzenleyene and olsun ki, nefisini temizleyen kurtulmuş, onu kirleten ise ziyana uğramıştır"⁷⁴ ayetinde bu nefse işaret edilmektedir.⁷⁵

Semennûdî'ye göre, nefis, kendisinde bulunan bu bazı şehvânî duygularından vazgeçse, nefsin şehvânî isteklerine karşı mücâdele etmede güçlü olsa meylini kutsi âlemlere doğru yöneltse, burada da ilahî ilhamlarla karşılaşsa buna da "nefs-i mülhime" denir.⁷⁶ Bu nefsin seyri, seyr ilallahtır. Ancak bundan kastedilen mana şudur: Sâlik, şahudunda, masivallahta fani olup bâtınında da iman hakikatlerinin ortaya çıkması için Allah'ın dışındaki her şeyden nazarını keser. Nefs-i levvâmenin âlemi, ervah; mahâlli, ruh; hâli, aşk; vâridi, marifetullahtır. Sıfatları ise: Cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır, hilm, ezalara tahammül, insanları kusurlarından dolayı affedip onları sulh yoluna teşvik etmek, özür ve mazeretlerini kabul etmek, Cenab-ı Hakk'ın her canlının perçeminden tutup hesap soracağı ve o canlının da hiçbir mahlûkata karşı bir itirazın olamayacağını müşahede etme, şevk, heyman (iç yanıklığı), bekâ, kalak (heyecan ve tedirginlik),

⁷³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 80a.

⁷⁴ Şems:91/7-10.

⁷⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 265; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 137; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 220; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 120; Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 45; Celep, *Sofyalı Bâlî Efendi*, s. 112-114; Muslu, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği", s. 54; Muslu, "Seyr u Sülûk Metodları" s. 350.

⁷⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

hâlttan yüz çevirme, Hakk ile meşgul olma, telvin, kabz ve bast hâli yaşama, korkmama, recâ, güzel seslere olan muhabbet ve o sesleri duyduğunda heymanının yani iç yanıklığının daha çok artması, zikrullahâ karşı muhabbet, güler yüzlü ve mütebessim olma, Allah ile sevinç ve ferah duyma, konuşurken ilim ve marifet ile konuşma ve müşahede bu nefsin sıfatlarındandır.⁷⁷

Semennûdî'ye göre bu nefis mülhime olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu nefse günahlarını da takvasını da ilham etmiştir. Bu yüzden bu makam sâlik için tehlikelerle dolu bir makamdır. Semennûdî, bu hususla alakalı olarak şöyle der: Şunu bil ki bu makamda şüphe karanlıklarından kurtulup tecelli nurlarına ulaşmak ancak sâlikin kâmil nefesleriyle mümkündür. Çünkü sâlik bu makamdayken hâli zayıftır. Dolayısıyla celal ile cemal arasındaki durumu bilmez. Keza melekten gelen ilhamlarla şeytandan gelecek vesveselerin arasını da tefrik etmez ve bilmez. Çünkü sâlik bu makamda beşeri kişilik, mizaç ve tabiatından tamamen kurtulamamış, beşer olmanın muktezasının gerektirdiği şeyleri de tamamen terk edememiştir. Dolayısıyla bu makamda sâlikin nefsinin hevasına uyup tekrar nefis hapisanesine ve esfel-i safiline düşmesinden korkular. Bundan kastım da sâlikin tekrar nefis-i emmâresine düşmesidir. Böyle bir durumda da sâlik, tekrar çok yemeye, çok içmeye, çok uyumaya ve hâlıkın arasına karışmaya başlar. Hatta böyle durumlarda bazen itikadı bozulur, ibadet ve taatı terk eder. Günah işlemeye başlar. Kendisine muvahhit, eşyanın hakikatini keşfeden muhakkik ehlinden birisi olarak görür. Kendinden başka ibadet ve taat ile uğraşanları da bu tür şuhudi hâllerden mahrum kimseler olarak görür. Şayet böyle bir duruma düşer ve itikadı bozulursa, helak olanlarla beraber kendisi de helak olur ve müşrik olan kâfirlere iltihak etmiş olur. Bu makama gelinceye kadar çektiği sıkıntı ve meşakkatler, eza ve cefalar ile elde ettiği

⁷⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 80b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 154b.

kazanımları zayi olur. Bunun sonucu olarak da şeytanî tecellileri, rahmanî tecelli olarak zannetmeye başlar.⁷⁸

Semennûdî, burada sâlikin bir üst mertebeye çıkması için dikkat etmesi gereken hususları izah etmeye devam eder ve şöyle der: Şimdi ey kardeş! Bu makamda nefsin, seni mertebe olarak şeyhinden daha üstün olduğunu, senin muvahhit birisi olduğunu, şeyhinin de bunları müşahede edemeyen birisi olarak gösterse bile senin şeyhine uyman sana vaciptir. Keza şeriata uyman (fıkıh kurallarının dışına çıkmaman) bu yolda gerekli olan edebi terk etmemen, nefsinin, evrad ve zikirleri okumaya zorlaman, nefsinin tarikat yolunun kayıt ve kurallarıyla bağlaman ve bu yolun dışına çıkmasına izin vermemen de sana vaciptir. Çünkü bu makamda nefis kendisini hür ve serbest olmaya, hayâ perdesinin yırtılmasına, hiçbir kaide ve kurala uymamaya ve hiçbir sorumluluk kabul etmemeye meyleder. Burada nefse muhâlefetten maksat da onu mutmain hâle getirip sakinleştirmektir. İşte ancak bununla içinde saadet-i dareyn ve göz aydınlığı olan dördüncü makama vasıl olabilirsiniz.⁷⁹

Semennûdî, bu makama çıkan sâlikin durumu ve içinde bulunduğu hâl ile ilgili olarak da şöyle der: Ne zaman ki sâlik ayağını bu makama basarsa Allah'ın yardımıyla bütün nefsanî bela, musibet ve afatlardan kurtulmuş olur. Çünkü bu makama çıkmakla sâlik, kemâlat mertebesinin ilk derecesine terakki etmiş olur. Allah'ın lütfuyla kendisine visâl ve kurbiyet esintileri hibe edilir. Bu durumda sâlik telvin hâlinden temkin haline geçer. Böyle bir makama ulaştıktan sonra sâliklerin çoğu kendisine sülûk yaptırarak bir şeyhe ihtiyaç duymazlar. Ancak sen böyle yapma, kendine gel, dikkatli ol ve nefsinin mukavemet göster. Nefsinin münasebetsiz ve yersiz isteklerini terk et. Tevhid deryasından sana ulaşan parıltı ve işaretler seni aldatmasın. Şüphesiz böyle bir şey seni geldiğin yere geri dönmene ve senin yüksek mevkilere ulaşma isteğinin kesilmesine sebep olur. Aksine sen, gitmen gereken mertebeye ulaşma noktasında

⁷⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 81a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 155a.

⁷⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 81a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 155b.

geride kalmış olan nurani hicapların yırtılması için sana sülûk yaptırın şeyhinden yardım al. Ehadiyet mertebesine ulaşın o huzura varmayı talep et. Şeyhinin eteğine yapış ve arkasından yürü. Daha önceden yapmış olduğun az yeme, az içme, az uyuma ve insanlardan uzak durma haline devam et. Sakın şeyhinden daha bilgili olduğun zannına kapılma yoksa ondan sana gelecek olan yardımlardan mahrum kalırsın. Senin kurtuluşun Allah'ın izniyle ancak onun eliyle olacağına kesin bir şekilde inan. Dolayısıyla bu durumda şeyhinden sana gelecek olan her türlü eziyetlere tahammül et. Şeyhinin sahip olmuş olduğu hâl ve durumu da sakın inkâr etme.⁸⁰

Semennûdî, hayrı da, şerri de içinde barındıran bu makamda sâlikin dikkat etmesi gereken hususlarla ilgili olarak da şöyle der: İçinde hayrı da şerri de barındıran bu üçüncü makam ayakların çok kaydığı bir makamdır. Eğer nefsin hayırları, şerlerine galip gelirse, nefis en yüksek ve ulvi makamlara terakki eder. Eğer nefsin şerleri, hayırlarına galip gelirse, nefis kendi mizaç ve kişiliğinin hapisanesine ve esfeli safiline düşer. Bu durumda, senin, nefsini ibadet ve taat ile yorman ve onu hakir hâle getirmen sana vacip olur. Nefsin hayırlarının şerlerine galip gelmesinin alameti ise, senin mevcudatta olan biten her şeyin Allah'ın iradesine uygun bir şekilde cereyan ettiğine ve Allah'ın kudretiyle takdir edilmiş olduğuna olan inancından dolayı, içinin iman hakikatleriyle dolmuş olduğunu görmendir. Bu durumun sonucunda zahir hâlin, ibadet ve taatle kuşatılmış ve bütün büyük ve küçük günahlardan sakınmış hâle gelir. Bu makamda şerrin hayra galip gelmesinin alameti ise Allah'a olan itaati terk etmen, zahiri davranışlarının da şeriata uygun olmaması şeklinde ortaya çıkar. Böyle bir durumda ise, sâlikte yukarıda sayılanların tersi bir durum ortaya çıkar.⁸¹

Semennûdî'ye göre, Allah'ın rızası ve tecellileri kuluna ancak Allah'a olan itaatle ulaşır. Allah'ın kuluna ait olan memnuniyetsizlik ve kızgınlığı ise kulunu kapısından kovması ve huzuruna kabul

⁸⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 81b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 156a.

⁸¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 81b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 156b.

etmemesi ile olur. Kulunu rahmetinden uzaklaştırması ise günahlar yoluyla olur. Şüphesiz Allah Teâla gazabını günahlarda gizlemiş, rızasını ise itaat ve kullukta gizlemiştir. Dolayısıyla şeriat ve şeriata ait adâbların kapısında, bir zelilin durması gibi dur ve Mevla'ndan istek ve dilekte bulun. Rabb'inden O'nun üçüncü makamın zikir ismi olan "Huve" ismi ile isteklerin için yardım talebinde bulun. İnşallah bütün mevcudatta bu yardımlar ortaya çıkacaktır.⁸²

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamda zikrin "Huve" ismi olsun. "Huve" ismini zikrederken ilk başlangıcını "nida ya" sı ile yani "Ya Huve" şeklinde yap. Daha sonra yapacağın zikirleri "ya" olmadan yap. Bu ism-i şerifin bereketiyle bu makamın tehlike ve tuzaklarından kurtulmak için bu ismi kıyamdayken, otururken, uzanırken, gece gündüz her zaman bolca zikrini yap ve tilavet et. Zira ancak bu ism-i şerifin bereketiyle nefsin birinci ve ikinci makamlara karşı olan ilgisi kesilmiş olur. Çünkü nefis, onlara karşı ilgi duymaktan geri durmaz. Zira insanın mizaç ve kişiliği kendisine şekil veren şeye uyar. Nefis, senin gaflette olacağın zamanları gözetir. Sen ne zaman nefsi idare edip yönlendirmez, isteklerine karşı koymaz, bunları engellemez ve nefsi azarlamazsan nefis alışkanlıklarına tekrar geri döner. Nefsin bu makamda sevk ve idaresi ise aşk, heyman (iç yanıklığı), vuslat arzusu, sevdikleriyle bir araya gelme, mahbuba kavuşma gününden bahsetme ile maşukun güzelliğiyle gıdalanma gibi şeylerle olur. İşte bu tür şeyler, sâliki, seyru sülûk yolunda güçlü ve kuvvetli kılar. Özellikle de nefsinin alışkanlıklarına geri dönmesini gördüğü zaman, bunlar, daha da önem arz etmektedir.⁸³

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin vuslata ulaşması için dikkat etmesi ve yapması gereken hususları belirtir ve şöyle der: Ey sevgili kardeşim! Şunu bil ki; sen bu makamda ar perdeni yırtmalı, utangaçlığı üzerinden atmalı ve kendini her şeyden soyutlamalısın. İnsanların gözünde senin hiçbir kadrin ve değerinin kalmamalı. Hatta

⁸² Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 82a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 156b.

⁸³ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 82a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 156b.

onlar sana hiç kıymet vermemeli ve senden hiç bahsetmemelidir. Çünkü Allah'a âşık olan kişi ancak bu tür şeylerden lezzet ve zevk alır. Ve yine ancak bu tür şeylerle yalancılar sadık olanlardan ayrırt edilir. Şüphesiz bu makamda, diğer makamlarda olduğu gibi ar perdesini yırtıp üzerindeki utangaçlığı atman sana zor gelmeyecektir. Çünkü bu makam aşk makamıdır. Âşıklara ar perdesini yırtmaları zor gelmez. Ar perdesini yırtıp üzerindeki utangaçlığı attıktan sonra senin sülûk yolunda hedefine ulaşmayı engelleyen şeytani nefsin artık ölür ve artık sen emir, nehiy ve haber cinsinden ruhânîlerin haberlerini elde edersin. Ancak sen bu tür şeylere iltifat etme. Şeriata uygun olan ancak insanların gözünde senin değerini düşürecek işler yapmak suretiyle ar perdesini yırt ve utangaçlığını üzerinden at. Ar perdesini yırtmanın faydası ise hicap perdeleriyle gizlenmiş olan şeylere ulaşip onlarla karşılaşmaya engel olan manilerin bertaraf edilmesidir.⁸⁴

Semennûdî, son olarak "Huve" isminin zikri ve âdâbı ile ilgili olarak şöyle der: Şunu bil ki bu ismin havassı hem celi, hem hafi, hem de güçlü bir şekilde ve devamlı olarak âdâbına uygun bir şekilde yapılmadıkça ortaya çıkmaz. Bunun âdâbı ise şu şekildedir: Sâlik zahirî ve batnî temizlik yaptıktan sonra kibleye yönelir, mümkünse diz üstü oturur veya ayakta durur, gözlerini kapatır. Bu durumda zihni sakin olmalı, aklı başka işlerle meşgul olmamalı ve kulağı ağzından çıkan sözlere dikkat kesilmiş bir hâlde olmalıdır. Eğer sen bu âdâba uymakla beraber şeriata tutunup onu bırakmazsan", şüphesiz manevi fetihler sana yakın olacaktır. Şayet fetih sana geciktirilirse sakın bıkkınlık gösterip usanma, hoşnutsuzluk gösterip rahatsız olma. İstikamet sahibi olup, şeriata ve tarikata yapışarsan senin için fetih mutlaka gerçekleşecektir. Bazı vakitlerde de zaman zaman "La huve illa huve" zikrini kendine vird edin. Bunu tilavet ederken "La"yı bir de "Huve"nin "vav"ını med olarak oku. Çünkü bu zikir şanı büyük bir zikirdir. Zikir esnasında da azalarınca sanki Hakk Teâlâ'nın hüviyetinden başka mevcudatta hiçbir şey yokmuş gibi

⁸⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 82a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 157a.

zikir yap. Çünkü Allah'ın dışındaki her şey Allah'ın sıfat ve fiillerinin tecellilerinden başka bir şey değildir. İşte bu müşahede ve görüş kâmillerin müşahede ve görüşüdür.⁸⁵

4. Nefs-i Mutmainne

Nefs-i Mutmainne, Kalp nuru ile tenevvürü tamamlanmış, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup, ahlak-ı hasene ile hem-hâl olmuş nefse denilir. Mutmainne nefsinin en önemli özelliği, davranışlarından dolayı Rabbinin huzurunda kesinlikle hesap vereceğine inanmasıdır. Bu yüzden yaptığı amellerin ilahî rızaya uygun olup olmadığına azami hassasiyet gösterir. Bu mertebede sâlikin, kalbinde ilahî aşk yerleşmiş, dünya ve dünyaya ait her şeyi kalbinden çıkarmış, her şeyde Hakk'ın fiillerinin tecellilerini müşahede eder hâle gelmiştir. Bu yüzden kalbi, itminan içerisinde ve huzur doludur. Bu mertebede artık bütün eşyada Hakk'ın tecellilerini müşahede etmeye başlar ve bir takım keşif ve kerametlere nail olur. Kuranı Kerim'de: *“Ey mutmain olmuş Allah ile huzur ve sukuna ulaşmış nefis”*⁸⁶ ayetiyle anlatılan nefis, Allah aşkı ve zikri ile mutmain olmuş nefistir.⁸⁷

Semennûdî'ye göre, nefsin heyecan ve koşturması sükûn bulsa artık arzu ve isteklerinin nefis üzerinde hiçbir etkisi kalmazsa, hatta bütün arzu, istek ve şehvetlerini tamamen unutsa bu durumda nefis “nefs-i mutmainne” olarak isimlendirilir.⁸⁸ Bu makamdaki nefsin seyri, maallah; âlemi, hakikati Muhammediyye; mahâlli, sır; hâli, itminan-ı sadık; vâridi ise bazı yüce sırlardır. Bu nefsin sıfatı ise cömertlik, tevekkül, hilm, ibadet, şükür, Allah'ın kendisi hakkındaki takdir ve hükmüne rıza gösterme, bela ve musibetlere sabretmedir. İnsanın bu makama girişinin alameti, şeriatın teklifi emirlerine karşı

⁸⁵ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 82b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 157a.

⁸⁶ Fecr 89/27.

⁸⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 265; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 137; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 222; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 121; Bâli Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 45; Celep, *Sofyalı Bâli Efendi*, s. 114; Muslu, “Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği”, s. 56; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 354.

⁸⁸ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

kayıtsız, şartsız teslimiyeti, Hz. Muhammed (sav)'in ahlakıyla ahlaklanmaktan başka hiçbir şeyden zevk almamasıdır. Yine O'nun (sav) sözlerine uymaktan başka hiçbir şey ile de mutmain olmamasıdır. Çünkü bu makam temkin makamıdır. Bu makamda sâlike bakanların gözleri ile onu dinleyenlerin kulakları haz ve lezzet alır. Hatta bu makamda sâlik bütün gün boyunca uzunca bir zaman konuşsa onun konuşması rahatsızlık vermez ve sıkıcı gelmez. Zira bu makamda sâlikin dili Allah Teâlâ'nın kalbine atmış olduğu şeriatın sırlarıyla, eşyanın hakikati hakkında konuşmaktadır.⁸⁹

Semennûdî'ye göre bu makamda sâlik herhangi bir kimseden duyma veya herhangi bir kitaptan okuma olmadan konuştuğu her şey, Allah ve Resulü'nün dediği şeylere tam anlamıyla uygun ve mutabıktır. Çünkü sâlikin bu makamda konuştuğu şeyler, herhangi bir vasıtaya ihtiyaç duymaksızın Allah Teâlâ'nın, onun sırrına atmış olduğu şeylerdir. Yine bu makamda kendisine vakar ile kabul edilme lütfedilmiştir. Bu makamda sâlik, Allah'ın nimet olarak kalbine atmış olduğu şeyleri insanların istifadesine sunup bu şeyleri onlara uzun uzun anlatmak için bazı vakitlerde hâlkın içine girip onlarla bir araya gelmelidir. Bununla beraber sâlikin Allah ile baş başa kalmak için de vakit ayırması gerekir. Çünkü sâlik bu makamda henüz kemâlatın en alt derecesindedir. Dolayısıyla terakki edip diğer makamlara ulaşmaktan mahrum kalmaması için bütün vakitlerini hâlk ile geçirmesi uygun değildir. Yani terakki edip beşinci, altıncı ve yedinci makamlara ulaşması gerekir. Bundan mahrum kalmamak için de bütün vaktini hâlk ile geçirmemesi gerekir. Bu sebeplerden dolayı sâlik ne zaman uzlette fayda görse uzlete girer. Ne zaman da insanlarla bir araya gelmekten fayda görse onlarla bir araya gelir. İnsanlarla bir araya gelmesinin faydasının alameti ise, sâlikin yanında bulunup onu dinleyenlerin, Allah'ın, sâlike vermiş olduğu vehbi ilimlerden (yani satırlara değil, sudurlara gelen ilimlerden) istifade etmeleridir.⁹⁰

⁸⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 83a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 157a.

⁹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 83a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 157b.

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamda dördüncü isim olan “Hakk” ismi ile ister bu ismin başına nida harfi getir, yani “Ya Hakk” getir, isterse de nida harfi olmadan “Hakk” ismi ile meşgul ol. Bu ismin zikrini çokça yap. Bu ismin zikri neticesinde senin için ortaya çıkacak şeylere iltifat etme. Senin Rabbin için yapacağın hizmetlere mani olup, onları kesecek olan şeyleri ortaya çıkarmaması için Rabbine niyazda bulun. Zira biz bütün tasavvuf büyükleri ve Allah dostlarının Allah’ın onların eliyle herhangi bir keramet ortaya çıkarması durumunda buna iltifat etmediklerini görüyoruz. Ayrıca onlar da kendileri için herhangi bir keramet ortaya çıkıp çıkmadığını da bilmiyorlar. Keramet, Allah’ın kullarına olan bir ikramı olduğundan dolayı aslında çirkin bir şey değildir. Ancak kerameti istemek ve ona meyletmek için rububiyet sırlarının bulunduğu ubudiyet ile varılan ilahi huzura mani olduğundan dolayı çirkin görülmüştür.⁹¹

Semennûdî'ye göre sâlik, bu makamda virdleri, duaları sever ve onlara meyleder. Keza bu makamdan önce yaşamadığı ve tatmadığı derecede ileri bir muhabbet ile kendisini Allah Resulü Efendimiz (sav)’in huzurunda hissetmeyi sever. Bu makamda nefse ve nefsin dışındaki şeylere güven olmaz. Çünkü doğasına düşmanlık yerleştirmiş olan bir şey arkadaş bile olsa ona güven olmaz. Zira insan devamlı olarak sıkıntı ve belalara maruz kalır.⁹²

Semennûdî, sâlikin bu makamda yaşayacağı bazı imtihanlarla ilgili hususlara da dikkat çeker ve şöyle der: Bu makamda da insan mal sevgisiyle imtihan edilir. İnsanın niyeti eğer elde ettiği mal, Allah’a kulluk noktasında kendisine yardımcı olacaksa veya o mal ile ihvanlarına yardım edecekse ve kalbi de o malı elde etmek için o mal ile meşgul olmayacaksa işte o zaman bu şartlar altında dünya malı insana zarar vermez. Eğer bu şartlar altında Allah kendisine dünya malı nasip ederse, bu durumda da Allah’ın kendisine vermiş olduğu

⁹¹ Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 83a.

⁹² Semennûdî, *Tuhfetü's-Sâlikin*, vr, 83b.

nimeti insanlardan gizlememesi lazımdır. Bununla beraber nefsinin de her zaman fakir olduğunu ortaya koymalıdır.⁹³

Müellifimize göre bu makamda insan, bazen riyaset sevgisiyle de imtihan edilir. Bu durumda sâlikin nefsi kendisine meşihet makamını, irşad makamını veya insanların onun eliyle hidayet bulmaları için onlarla bir araya gelme durumu verir. Burada da sâlik bu tür şeylere iltifat etmemelidir. Çünkü bunlar nefsin desiseleridir. Ancak eğer Allah Teâlâ onu herhangi bir vazife ile görevlendirir, onu meşhur eder, şöhret sahibi yapar ve hiçbir talep, gayret ve istek olmadan ona meşihet elbisesi giydirirse o zaman durum değişir. Ve bunda da bir beis olmaz. O zaman bu durum onun için uzletten daha hayırlı olur. Allah Teâlâ'nın, sâliki böyle bir görev ile görevlendirmesinin alameti ise, sâlik, ihvanına sevimli gelir. İhvanı onu sever, ona itaat ederler. Sâlik de ihvanını bir cihetten kendisinden daha üstün görür ve hiçbir zaman nefsinin onlardan daha üstün tutmaz. Çünkü ihvanı nefislerini onun nefsinden daha hakir görüp, ona itaat etmektedirler.⁹⁴

Semennûdî, dördüncü mertebeye ulaşmış sâlikin durumu ile ilgili olarak şöyle der: Sâlik, dördüncü mertebeye ulaştığında nefis de itminan derecesine ulaşır. Ancak burada da nefis, irşad şartlarına ulaşamadığından irşada henüz müsait değildir. Sâlik, kendisinden daha faziletli kimseler olduğundan dolayı bu hususta öne geçmek için acele etmemelidir. Bu makamda sâlik, beşinci, altıncı ve yedinci makamlara terakki etmek için sülûkunu tamamlamaya çalışmalıdır.⁹⁵

5. Nefs-i Raziyye

Nefs-i raziyye: Gerek kendisi, gerekse de başkaları için tecelli eden hakkındaki ilahî hükümlere tamamen rıza gösteren, keşke şu şöyle olsaydı, bu da böyle olsaydı diye itiraza kalkışmayan nefis demektir. Bu makamda, sâlikte beşerî sıfatlar yok olup, sâlik, "bekâ"

⁹³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 83b.

⁹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 83b.

⁹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 84a.

ya istidat kazanmaya başlar. Allah'tan gelen her şeye tam bir rıza gösterdiğinden bu mertebeye raziyye denmiştir. Kuranı Kerim'de: “*Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön, gir Salih kullarımın arasına, gir cennetime*”⁹⁶ ayetiyle anlatılan nefis, bu nefistir.⁹⁷

Semennûdî'ye göre, nefis, bu makamı da geçip terakki etse, bütün makamlar gözünden düşse, bütün arzu ve isteklerinde fani olsa bu da “nefs-i raziye” olarak adlandırılır.⁹⁸ Bu makamdaki nefsin seyri, seyir fillah; âlemi, lahut; mahâlli, sırru's-sır; hâli, fenâ hâlidir. Ancak bu, daha önce bahsi geçen manada fenâ değildir. Daha önce bahsi geçen fenâ hâli ile buradaki fenâ hâli arasındaki fark buradaki fenâ hâli tarikattaki mutavassıt hâldir. Senin de bildiğin gibi daha önce bahsi geçen fenâ hâli, algılanıp sezilebilen şeylere karşı duyu organlarının hayrete düşüp unutkanlık göstermesidir. Bu ise sülûklerinin sonunda yüce ve şerefli olanların bekâ üzerindeki hâlleridir. Bundan murat da beşeri sıfatları ortadan kaldırmak ve bekâ hâli bu hâlden sonra gelmediği hâlde bekâ haline hazırlık yapmaktır. Çünkü gerçek fenâ hâli Hakk'al yakîn mertebesine ulaştıktan sonra elde edilen fenâ hâlidir. O da bu fenâ hâlden sonra ortaya çıkan fenâ hâlidir.⁹⁹

Semennûdî'ye göre nefsi raziyenin vâridi yoktur. Çünkü vârid insanda beşeri vasıflar olduğu zaman meydana gelir. Nefsi raziye makamında ise insanda beşeri vasıflar zail olmuştur. Hatta insanda beşeri vasıflara ait hiçbir eser kalmamıştır. Dolayısıyla sâlik tıpkı bu makamdan önce olduğu gibi bu makamda da fanidir. Henüz bekâ makamına ulaşmamıştır. Keza yedinci makamda elde edilen bekâbillah makamına da henüz ulaşmadığından dolayı, bekâ hâli de kendisi için söz konusu değildir. Bu da öyle bir hâldir ki ancak

⁹⁶ Fecr 89/27.

⁹⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 138; Gündüz, *Gümüştanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 225; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 123; Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 63; Celap, *Sofyalı Bâlî Efendi*, s. 115; Muslu, “Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği”, s. 57; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 357.

⁹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 84b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 159a.

zevken idrak edilebilir. Bunu da ancak müridi kemâlata ulaşmaya hazırlayan mürşidi kâmiller anlayabilir.¹⁰⁰

Semennûdî'ye göre bu nefsin sıfatları, Allah'ın dışında kalan her şeye karşı zahid olma, ihlaslı olma, verâ sahibi olma, nisyan haline sahip olma, mevcudatta meydana gelen hiçbir şeye karşı kalbinde en ufak bir üzüntü ve tereddüt meydana getirmeyip istenmeyen bir durumun ortadan kalkması için kalbi bir teveccüh göstermeyip hiçbir şeye asla itiraz etmeden mevcudatta olup biten bütün hadiseler karşısında rıza göstermektir.¹⁰¹

Semennûdî'ye göre bu makamda bulunan müridin içinde bulunduğu hâl şu şekildedir: Mürid, bu makamda, Cemal-i Mutlak'ın şuhuduna kendini tamamen kaptırmış ve müstağrak hâle gelmiştir. Sâlikin içinde bulunduğu bu hâl insanları irşad etmek ve onlara nasihat etmekten alıkoymaz. Bu makamda kim sözünü iştirse bundan mutlaka istifade eder. Bütün bunlar da sâlikin kalbinin lahut âlemi ve sırru's-sır ile meşgul olmasındandır. Bu makamın sahibi Allah ile beraber olma hâlinden dolayı edep deryasında boğulmuştur. Gerçek olan şudur ki, bu makamın sahibinin Allah'tan başka hiçbir güven ve dayanağı yoktur. Sen ne zaman nefsini Allah'ın dışındaki şeylere güven ve itimat ettiğini görsen işte o zaman bil ki sen bu makama sahip olanlardan değilsin. Çünkü artık bu makamın sahibi olan kişi bütün zahiri şeylerin taht-ı emrinde olduğu batnî saltanat mertebesine yükselmiştir.¹⁰²

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin "Hayy" isim ile zikir yapması gerektiğini belirterek şöyle der: Sen bu makamdayken beşinci isim olan "Hayy" ismi ile meşgul olup bolca bu ismin zikrini yap ki, fani olan şeyler sende zail olsun ve "Hayy" ile bekâ bulup terakki ederek altıncı makama ulaşip sevgililerin menzillerinin bulunduğu kapıya gelip ulaşabilesin. Sen ne zaman bu isim ile meşgul olup zikrini bolca yaparsan, sende fenâ hâli zail olur ve

¹⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 84b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 159b.

¹⁰¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 85a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 160a.

¹⁰² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 85a; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 160a.

“Hayy” hâli baki olur ve sen, bu durumda kâmil sıfatlar ile muttasıf hâle gelirsın. Bu da hadis-i şerifte anlatıldığı gibi insan nafilerle Allah’a yaklaşması neticesinde artık Allah, insanın işiten kulağı ve gören gözü olur manasına gelmektedir.¹⁰³

Semennûdî, sâlikin altıncı makama çıkması için “Hayy” isminin yanında zaman zaman diğer isimlerle de zikretmesi gerektiğini belirterek şöyle der: Şunu bil ki, Allah’a ait isimlerin içinde fûru olarak tabir edilen isimler vardır. Bunlar da “Vehhab”, “Fettah”, “Vahid”, “Ehad”, “Samed” gibi isimlerdir. Dolayısıyla bu makamdayken beşinci isim olan “Hayy” ismi ile beraber “Fettah” ve “Vehhab” isimleri ile de meşgul olursan gayet derecede muhtaç olduğun altıncı makama intikal etmen senin için daha kolay olur. İnsanı muvaffak kılan ancak Allah’tır.¹⁰⁴

6. Nefs-i Marziye

Nefs-i marziyye: Allah ile kul arasında karşılıklı rızanın bulunduğu, Allah’ın razı, kulun da razı olunmuş olduğu bir durumdur. Allah’ın kendisinden razı olduğu nefis bu mertebede tecelli-i ef’alden kurtulup, tecelli-i esma’yı, Hakk’tan bir cezbe ile aynel-yakin müşahede eden nefsin tavrı demektir. Bu mertebede sâlik, Allah’tan razı olduğu gibi, artık Allah da ondan razıdır. Kuranı Kerim’de: “*Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Gir Salih kullarımın arasına; gir cennetime*”¹⁰⁵ ayetiyle anlatılan nefis, işte bu nefistir.¹⁰⁶

Semennûdî’ye göre, nefis, raziye rakamında iken içinde bulunduğu hâl devam etse hem Hakk’ın hem de hâlkın yanında

¹⁰³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 85a; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 160b.

¹⁰⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 85a; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 160b.

¹⁰⁵ Fecr 89/27.

¹⁰⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 138; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 227; Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 123; Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 69; Celep, *Sofyalı Bâlî Efendi*, s. 116; Muslu, “Halvetiyye’de Atvar-ı Seb’a Geleneği”, s. 58; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 358.

“nefs-i marziye” olarak isimlendirilir.¹⁰⁷ Bu makamdaki nefsin seyri, seyir anillah; âlemi, şehadet; mahâlli, hâfâ; hâli, hayret; vâridi ise şeriattır. Bu nefsin sıfatları ise: Güzel ahlak, masivallahı terk etmek, mahlûkata karşı şefkatli olmak, onları doğru ve hayırlı olan şeylere yönlendirmek, günahlarını görmezden gelip affetmek, onları sevmek, insanları nefislerinin ve tabiatlarının karanlıklarından çıkarıp, ruhlarının aydınlığına ulaştırmak için onlara muhabbet ve sempati beslemektir. Ancak bu sempati, nefs-i emmâre makamındaki muhabbet ve sempati olmamalıdır. Çünkü nefs-i emmâre zemmedilmiştir. Yine bu nefsin sıfatlarından bir tanesi de, mahlûkata muhabbet ile Hâlik’e muhabbetin arasını cemm etmedir. Bu hâl gerçekten çok şaşırtıcı ve ilginç bir hâldir. Ancak bu makam sahibi kimseler için kolaydır. Bundan dolayı bu makamın sahibi kişi zahiri itibariyle avamdan ayırt edilemez. Ancak batnî yönü itibariyle o sırların kaynağıdır. Bu nefsin, marziye olarak isimlendirilmesinin sebebi, Cenab-ı Hakk’ın bu nefisten razı olmasıdır. Bu nefsin seyrinin, seyiranillah olmasının anlamı ise bu nefis muhtaç olduğu ilimleri Hz. Hayy-ı Kayyum’dan almıştır. Dolayısıyla Allah’ın kendisine nimet olarak vermiş olduğu şeyleri insanlara aktarıp, onların da bundan faydalanmalarını sağlamak için gayb âleminden şehadet âlemine dönmüştür. Bu makam sahibinin hâli, makbul bir hayrettir. Buna şu söz ile işaret edilmiştir: Ya Rabbi, hayretimi artır, ancak sülûkun başında zemmedilen hayreti değil.¹⁰⁸

Semennûdî’ye göre, bu makam sahibi kişinin başlıca hususiyetleri şu şekildedir: Bu makam sahibi kişi her şeyi yerli yerince yapar. Yerine göre ihtiyaç olması durumunda çokça infak eder. Öyle ki cahil kimseler israf ettiğini zannederler. Yerine göre de elindeki az mal ile cimri davranır öyle ki cahil kimseler onu bütün cimrilere daha cimri zannederler. İnfak edip bolca vermede veya iktisat edip vermeme de hiç kimsenin kendisini övmesini veya yermesini dikkate almamalıdır. Bu makam sahibinin özelliklerinden bir tanesi Allah’a verdiği vaatlere vefa göstermesi ve asla vaadine

¹⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 145a.

¹⁰⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 85b; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 161a.

muhâlefet etmemesidir. Bu nefsin sıfatlarından bir tanesi de bütün işlerde orta hâlde olmadır. Bu da ifrat ile tefrit arasında bir yerde olmak demektir. Bu da öyle bir hâldir ki ancak bu makamda olanlar buna güç yetirebilirler.¹⁰⁹

Semennûdî, bu makam sahibi kişinin bazı hususiyetleri olduğu gibi, bu makamın da kendisine göre bazı hususiyetlerinin olduğunu belirterek şöyle der: Şunu bil ki, bu makamın başında ima ve işaretler vardır. Burada senin için hilafet-i kübranın müjdesi vardır. Bu makamın sonunda ise bağışta bulunma ve lütfetme vardır. Bu da “Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum, dolayısıyla benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür”¹¹⁰ hadisinde belirtilen bağış ve lütuftur. Bu hâl ise nafilelerle Allah’a yaklaşmanın ve Hakk Teâlâ’nın kuluna yardımının sonucudur.¹¹¹

Semennûdî’ye göre Sâlikin bu makama ulaştığının alameti ve göstergesi ise, sâlik, fenâ makamına ulaştığında -ki bu makam beşeri ve zemmedilen sıfatların nefisle mücâhade, riyazatler ve bir de nafile ibadetlerle silinip yok olduğu bir makamdır- Cenab-ı Hakk’ın cari olan adet-i sübhanisi gereği Allah Teâla kendi kereminden sâlikteki bu kötü ve zemmedilen sıfatları ortadan kaldırır, bunun yerine Semennûdî’nin, bu sıfatlara zıt ve Allah’ın izniyle etkileyici sıfatlar verir. İşte bu durum sülûkun sonunda gerçekleşecek olan Hakkaniyet mertebesidir. Gerçekten de insan akli bu işleri idrak edecek durumda değildir. Akıl ne zaman bu işleri idrak etmekle uğraşırsa, zındıklığa düşer. Çünkü fenâ hâlinin dâhilde ve hariçte bir benzeri ve örneği yoktur ki ona benzetilsin. Keza bekâbillah, kurb-u nevâfil ve kurb-u ferâiz de böyledir. Bunlar da akılla idrak edilemezler ve bunların da dâhilde ve hariçte kendisine benzetilecek bir benzeri ve örneği yoktur.¹¹²

¹⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 85b; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 161b.

¹¹⁰ Buhârî, *Rikak*, 38.

¹¹¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 86a; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 161b.

¹¹² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 86a; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 162a.

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamdayken altıncı makamın ismi olan “Kayyum” ismi ile zikir yapmaya vakit ayır ve bu isimle bolca zikir yap ki ebrâr için hasenat sayılan şeyler, senin için seyyiat olsun. Şeriat ve tarikatın âdâbıyla âdâblanmaya devam et ki, yedinci makama ulaşabilesin.¹¹³

7. Nefsi Kâmile

Nefs-i kâmile mertebesi, sâlikin, Hakk’tan bir cezbe ile bütün kemâl ve marifet sıfatlarını kazanarak, insanları irşat mevkiine yükseldiği bir makamdır. Bu makam, Hakk vergisi olup, buraya riyâzet ve mücâhede ile gelinmez. Bu menzilde mücâdele ve mücâhede biter. Bu mertebede artık sâlik en yüce makama ulaşmış, “kâmil” sıfatını kazanmış, bütün güzel sıfatları kendinde toplamış ve adeta cisimleşmiş bir melek haline gelmiştir. Bu makamdaki kişinin hareketleri ve davranışları hasenat ve ibadetten ibaret olup sözleri ise hikmettir. Bu makamdaki kişi bütün bu özellikleriyle “mürşid-i kâmil” sıfatıyla insanları irşad etme makamına ulaşmıştır.¹¹⁴

Semennûdî’ye göre, nefis kulların içine geri dönüp onları irşad etme ve kemâlata ulaştırma ile emrolunursa buna da “nefs-i kâmile” denir.¹¹⁵ Bu makamdaki nefsin seyri, seyir billah; âlemi, kesrette vahdet, vahdette kesret; mahâlli, ruhun cesede dayanması ve nisbet edilmesi gibi “hafa”ya dayanan “ahfa”dır. Hâli, bekâ; vâridi, daha önceki altı makamda geçen ve bütün nefisler için sayılan güzel hasenatların hepsidir. Miftahı yedinci isimdir. Bu da “Kahhar” ism-i şerifidir. Bu makam, makamların en büyüğüdür. Çünkü bu makam, insanın batın yani ruh hâlinin kemâlata ulaştığı, mücâhade ve manevi pişmenin tamamlandığı makamdır. Bu

¹¹³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 86a; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 162a.

¹¹⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 266; Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 139; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 229; Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, 123; Bâli Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs*, s. 79; Celep, *Sofyalı Bâli Efendi*, s. 118; Muslu, “Halvetiyye’de Atvar-ı Seb’a Geleneği”, s. 60; Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” s. 360.

¹¹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 74b; Semennûdî, *Adabu’s-Seniyye*, vr, 145a.

makam sahibinin, Allah'ın rızasının dışında hiçbir istek ve talebi yoktur. Hareketleri, hasenat ve iyilik, aldığı nefesler ise kudret, hikmet ve ibadettir.¹¹⁶

Semennûdî, bu makamın zikir ismi olan "Kahhar" ismi ile ilgili olarak şöyle der: Şunu bil ki, Allah'ın "Kahhar" ismi kutup isimlerindedir. Şeyhler dediler ki, kutup olan kişi bu isim ile nurlar, hidayetler ve işaretler konusunda mürit ve taliplere yardım eli uzatır, ne zaman ki müritlerin kalbinde sebepsiz olarak bir sevinç, mutluluk ve cezbe hâli hâsıl olursa, bu durum müritlerin Rablerine teveccüh ve zikirleri neticesinde kutbun yardımıyla olmuştur.¹¹⁷

Semennûdî'ye göre bu makamda bulunan kişi şu hasletlere sahip olur:

1- İbadetlerinden dolayı nefsinin gururuna kapılıp aldanmaz. Bu aldanma da ya bütün beden ile veyahut da dil, kalp, el ve ayaklar ile olur.

2- Çokça istiğfar eder, çok mütevazı bir hâli vardır.

3- Sevinç ve rızası yüzünü hâltkân Hakk'a çevirmesi, hüznü ve gâdâbı ise insanların Hakk Teâlâ'dan yüz çevirmesindedir. Allah'ın razı olduğu şeylerden razı olur. Allah'ın gâdâb duyduğu işlerden de gâdâb duyar.

4- Allah'a karşı olan muhabbeti kendi sülbünden evladına karşı olan muhabbetinden daha çoktur.

5- Çoğunlukla açlığı tercih eder ve aç kalır.

6- Bedenen zayıftır az hareket eder.

¹¹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 86b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 162b.

¹¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 86b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 163a.

7- İnsanlara iyiliği emredip, onları kötülükten sakındırmakla beraber kalbinde hiçbir mahlûkata karşı bir hoşnutsuzluk ve nefret yoktur.

8- Kerahet ehli olanlara karşı hoşnutsuzluğunu izhar eder, muhabbet ehli olanlara karşı da muhabbetini izhar eder.

9- Allah'a olan itaati ve bağlılığı konusunda hiçbir kınayanın kınamasına aldırış etmez.

10- Her şeyi yerli yerince yapar. Ne zaman ki himmetini herhangi bir hadise veya olaya yöneltirse Allah o işi, onun muradına uygun bir şekilde meydana getirir. Çünkü bu makamda artık onun muradı Allah'ın muradı olmuştur. Allah'tan bir şey istediği zaman Allah bu durumda onu hüsrana uğratıp, isteklerini boşa çıkarmaz.¹¹⁸

Semennûdî'de nefis mertebeleri ve bu mertebelere ait özelliklerle ilgili şema:

Nefis mertebeleri	Zikredilen isim	Seyrin türü	Âlemi	Mahalli	Hâli	Vâridi	Sıfatı
Emmâre	Lâ ilâhe illallah	İlallah	Şehâdet	Sadr	Meyl	Şeriat	Cimrilik, hurs, yalan, öfke, şehvet, gaflet,
Levvâme	Allah	İlallah	Berzâh	Kalp	Muhabbet	Tarikat	Levm, ucub, haset, riya, şöhret,

¹¹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlîkin*, vr, 86b; Semennûdî, *Adabu's-Seniyye*, vr, 163b.

Mülheme	Hû	İlallah	Ervâh	Ruh	Aşk	Marifetu llah	Cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır,
Mutmainne	Hakk	Maallah	Hakikat- i Muham- mediye	Sırr	İtm'inân	Velâyet	Tevekkül, hilm, ibadet, şükür,
Râziyye	Hayy	Fillah	Lâhut	Sırru's-sır	Fenâ	Beşerî sıfat olmadığı ndan vâridi yok	Rıza, zühd, ihlas, vera
Marziyye	Kayyûm	Anillah	Şehâdet	Hafi	Hayret	Şeriat	Güzel ahlak, şefkat, doğruluk, affetmek, muhabbet
Kâmile	Kahhâr	Billah	Kesrette vahdet, vahdette kesret	Ahfâ	Bekâ	Önceki makam- larda geçen ve güzel sayılan hasenât- ların hepsi	Gurura kapılmama, istiğfar, tevâzu, teslimiyet, muhabbet, açlık,

Sonuç

Semennûdî' de nefis mertebeleri adlı bu makalemizde ulaştığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, 17. yüzyılda yaşamış, tarikat silsilesi, Mustafa Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî'ye ulaşan bir Osmanlı Mutasavvıfıdır.

Eserlerinde, tarikat yolunda seyr u sülûk yapmak isteyen müritler için tarikat âdâb ve erkânı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Semennûdî'ye göre, tarikatta menzilleri kat edip yol alan sâlikin durumu önemli bir hac yolculuğuna çıkan bir yolcunun durumu gibidir. Hac için yolculuk yapmak isteyen kişi nasıl ki o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyorsa, tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmaya niyet eden kişi de sahip olduğu bütün kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekir.

Müellifimize göre, kul ile Allah arasında nurdan ve zulmetten meydana gelen yetmiş perde vardır. Bu perdeler de kul için geçerlidir. Çünkü hiçbir şey Cenab-ı Hakk'ı perdeleyemez. İşte bu yüzden tarikat yolunda sülûk, kul ile Allah arasında kula yönelik olarak bulunan yetmiş perdeyi yırtmak içindir.

Semennûdî'ye göre, aslında nefis tek bir tanedir. Fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis yedi kısma ayrılmıştır. Bu bir tek nefis ise latife-i Rabbanîye olarak da isimlendirilen nefis-i natıkadır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa bu vasfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir.

Semennûdî, nefis mertebelerini ele alırken, her bir mertebenin seyri, âlemi, mahâlli, hâli, vâridi, tehlikeleri ve bundan kurtulma yolları ile sâlikin hangi mertebede Allah'ın hangi isimle zikredilmesi gerektiği gibi hususlar hakkında bilgiler verir.

Semennûdî'ye göre, nefis-i emmâre kendi arzu, istek ve şehvetlerine itimat eder. Kibir, gurur, kötü ahlak gibi çirkin sayılan vasıflarla vasıflanır. Nefsi emmâreyi yeme, içme ve uykusunu azaltmak suretiyle zayıf düşürmek gerekir.

Nefis-i levvâme, Allah'ın emrettiği teklifi emirlere boyun eğmekle beraber şehvevi isteklerine ait bazı duyguları da taşır. Bu nefse sahip olan kişi Allah için amel işlese bile, insanların kendisinin işlemiş olduğu salih amellerine muttali olmasını sever.

Nefs-i mülhime, içinde hayrı da şerri de barındırdığından, ayakların çokça kaydığı bir makamdır. Eğer nefsin hayırları, şerlerine galip gelirse, nefis en yüksek ve ulvi makamlara terakki eder. Eğer nefsin şerleri, hayırlarına galip gelirse, nefis kendi mizaç ve kişiliğinin hapishanesine ve esfel-i safiline düşer. Bu durumda, nefsi, ibadet ve taat ile yormak ve onu hakir hâle getirme gerekir.

Nefs-i mutmainne, nefsin heyecanının sükûn bulması, arzu, istek ve şehvetlerini tamamen unutmaktır. İnsanın bu makama girişinin alameti, şeriatın teklifi emirlerine karşı kayıtsız, şartsız teslimiyeti ile Hz. Muhammed (sav)'in ahlakıyla ahlaklanmaktan başka hiçbir şeyden zevk almamasıdır. Bu makamda da insan bazen mal, bazen de riyâset sevgisiyle imtihan edilir.

Nefs-i raziye, nefsin, bütün arzu ve isteklerinde fani olmasıdır. Nefs-i raziye'nin vâridi yoktur. Çünkü vârid insanda beşeri vasıflar olduğu zaman meydana gelir. Mürid, bu makamda, Cemal-i Mutlak'ın şuhuduna kendini tamamen kaptırmış ve müstağrak hâle gelmiştir. Bu makamın sahibinin Allah'tan başka hiçbir güven ve dayanağı yoktur, Allah ile beraber olma hâlinde dolayı da edep deryasında boğulmuştur.

Nefs-i marziye makamı, beşeri ve zemmedilen sıfatların nefisle mücâhade, riyazat ve nafil ibadetlerle silinip yok olduğu, Allah Teâlâ'nın kendi kereminden sâlikteki bu kötü ve zemmedilen sıfatları ortadan kaldırıp, bunun yerine bu sıfatlara zıt ve Allah'ın izniyle etkileyici sıfatlar verdiği bir makamdır.

Nefs-i kâmile, nefsin kulların içine geri dönüp onları irşad etme ve kemâlata ulaştırma ile emrolduğu bir makamdır. Bu makamda bulunan kişi ibadetlerinden dolayı nefsinin gururuna kapılıp aldanmaz, çokça istiğfar eder, Allah'a karşı olan muhabbeti kendi sülbünden evladına karşı olan muhabbetinden daha çoktur. Çoğunlukla açlığı tercih eder ve aç kalır. Kerahet ehli olanlara karşı hoşnutsuzluğunu izhar eder, muhabbet ehli olanlara karşı da

muhabbetini izhar eder. Allah'a olan itaati ve bağlılığı konusunda hiçbir kınayanın kınamasına aldırış etmez.

Kaynakça

Aşkar, Mustafa, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Ayış, Mehmet Şirin, "Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâtî'l-Halvetiyye Adlı Eseri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015.

_____, Mehmet Şirin, "Muhammed b. Hasan es-Semennûdî ve Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâcî'l-Mukarrabîn Adlı Eseri", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2015.

_____, Mehmet Şirin, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri*" basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez danışmanı, Prof. Dr. İsa Çelik, Erzurum 2015.

Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren, Hüseyin Rahmi Yaranlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991.

Celep, Halil, *Sofyalı Bâlî Efendi hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Gece Kitaplığı, Ankara 2012.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

İbn Arabî, *Kitabu'l- Marife, Marifet Kitabı*, Tercüme Hüseyin Şemsi Ergüneş, Yayına haz., Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

İsfahânî, Râgıb *el-Müfredât, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.

Kara, Kerim, *Karabaş-ı Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan yayınları, İstanbul 2003.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülislam Abdülkerim b. Hevazin, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz., Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.

Küçük, Osman Nuri, "Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 55, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Muslu, Ramazan, "Halvetiyye'de Atvar-ı Seb'a Geleneği ve Sofyalı Bâlî'nin Atvar-ı Seb'a Risâlesi" *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2007.

_____, Ramazan, "Seyr u Sülûk Metodları" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.

Ögke, Ahmed, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

Öztürk, Abdülvehab, *Muhyiddin İbn Arabî, Ahadiyet, Tehzibu'l-Ahlak, Mev'ize-i Hasene Risaleleri*, Sultan Yayınevi, İstanbul 2006.

Selim Divâne, *Burhanü'l-Arifin ve Necatü'l-Gâfilin, Ariflerin Delili ve Gâfillerin Kurtuluşu*, Haz. Halil Çeltik, Mümine Ceyhan (Çakır), Akçağ Yayınları, Ankara 1998.

Semennûdî, Muhammed b. Hasan, *el-Âdâbu's-seniyye limen yurîdû tarikate's-sâdâti'l-halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218.

_____, Muhammed b. Hasan, *Tuhfetu's-sâlikîn ve delâletu's-sâirîn li minhâci'l-mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460.

Sofyalı Bâlî Efendi, *Yedi Makam Yedi Nefs Allah Yolunda Mertebeler ve Nefsin Halleri*, Hayykitap, İstanbul 2013.

Sülemî, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin, *Nefsin Ayıpları*, trc. Mehmet Ali Kara, İlke Yayıncılık, İstanbul 2000.

Uludağ, Süleyman, "NEFİS", *DİA.*, TDV. Yay., İstanbul 2006.

_____, Süleyman, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.